

IKÄÄNTYNEEN IHMISEN MONIMERKITYKSELLINEN KOTI

Minna Ahonen
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Avoin yliopisto
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Avoin yliopisto
Tekijä Minna Ahonen	
Työn nimi Ikääntyneen ihmisen monimerkityksellinen koti	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 38 + 5 (liitteet)
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kandidaatintutkielmassa tarkastellaan ikääntyneiden, toimintakyvyltään heikentyneiden ihmisten ja kodin välisen suhteen erityisiä piirteitä. Vanhenemisen ja siihen liittyvien mahdollisten sairauksien seurauksena ihmisen toimintakyky väistämättä heikkenee yksilöllisesti, vaikuttaen samalla ikääntyneen ihmisen ja kodin väliseen suhteeseen. Toimintakyvyn muutokset voivat tapahtua nopeastikin, kulminoituen ikääntyneen ihmisen arkeen. Kotona asumisen ensisijaisuus on vanhuspolitiikan perusta, jota on myös pidetty kansallisena tavoitteena. Kotona asuminen itsenäisesti mahdollisimman pitkään on ollut yhteiskunnassa myös eräänlainen normi. Tästä näkökulmasta ikääntyneen ja kodin välinen suhde on sekä yhteiskunnallisesti, että vanhuspoliittisestikin keskeinen tarkastelua vaativa ilmiö.</p> <p>Tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena. Lähdekirjallisuuteen on valittu kotiin ja ikääntymiseen sekä toimintakykyyn liittyviä kirjallisuus lähteitä. Esimerkiksi Anni Vilkon, Anneli Junton sekä Kirsi Saarikankaan artikkelit kuvaavat eri näkökulmista kodin monimerkityksellisyyttä. Lähdeaineistossa on tarkasteltu kodin ja ikääntyneen ihmisen välistä suhdetta esimerkiksi Sirkka-Liisa Keiskin, Sirpa Anderssonin, Paula Vasaran tutkimusten, sekä Liina Soinnun artikkelin pohjalta.</p> <p>Lähdeaineiston perusteella ikääntyneen toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen ja kodin välisessä suhteessa on havaittavissa positiivisia ja negatiivisia piirteitä, sekä ristiriitaisuutta. Ikääntynyt ihminen mukauttaa toimintakyvyn heikentyessä toimintaansa kodin vaatimusten mukaisesti. Suhde omaan kotiin on hyvin vahva. Siihen liittyy positiivisina piirteinä oman arvontunnetta, autonomisuutta, vapautta, jatkuvuutta sekä pysyvyyttä. Koti merkitsee ikääntyneelle turvapaikkaa. Samalla suhde on hauras, sillä toimintakyvyn muutokset voivat nopeasti muuttaa kodin ja ihmisen välistä suhdetta, jolloin ikääntynyt voi tuntea turvattomuutta ja pelkoakin. Koti voi myös olla ikääntynyttä ihmistä syrjäyttävä, mikäli heikentynyt toimintakyky estää kodista ulospääsyn.</p>	
Asiasanat koti, ikääntyminen, ikä, toimintakyky, toimijuus, suhde	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	KOTI IKÄÄNTYNEEN ELÄMÄSSÄ.....	1
2	KODIN, IKÄÄNTYMISEN JA TOIMINTAKYVYN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	3
	2.1 Monimerkityksellinen koti	4
	2.2 Ikäkäsite ja toimintakykyyn vaikuttava ikääntyminen.....	7
	2.3 Toimintakyky ja toimijuus.....	9
3	TUTKIELMAN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ.....	12
4	IKÄÄNTYNEEN TOIMINTAKYKY JA KOTI AINEISTON POHJANA.....	13
5	IKÄÄNTYNEEN IHMISEN JA KODIN VÄLISEN SUHTEEN ERITYISET PIIRTEET.....	18
	5.1 Ikääntyneen ihmisen koti tilana.....	19
	5.2 Ikääntyneen ihmisen ja kodin väliset emotionaaliset sekä sosiaaliset erityispiirteet.....	23
6	KODIN JA IKÄÄNTYNEEN IHMISEN VÄLINEN MONIMERKITYKSELLINEN SUHDE	28
	LÄHTEET	33
	LIITTEET	
	LIITE 1	39

1 KOTI IKÄÄNTYNEEN ELÄMÄSSÄ

Ikääntyvän ihmisen kotona viettämä aika kasvaa toimintakyvyn laskiessa. Toisaalta ikääntyneet ihmiset toivovatkin saavansa asua omassa kodissa mahdollisimman pitkään. Vanhuspolitiikka painottaa myös kotona asumisen ensisijaisuutta, mikä on havaittavissa tilastojenkin perusteella selkeinä lukuina. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (2021a) mukaan yli 85-vuotiaista kotona asui noin 80 % ja yli 75-vuotiaista kotona asuvia oli jo yli 90 %. Kodilla on suuri merkitys niin yksilölliseltä, kuin yhteiskunnalliseltakin näkökulmalta tarkasteltuna. Käsitteenä koti on monikerroksellinen, itsestään selvä ja kuitenkin haasteellinen lähestyttävä. Anni Vilkon (2010a, 37; 1997, 173) mukaan käsitteeseen liittyvät emotionaalisuus, yksityisyys, toiminnallisuus sekä jatkuvuus, jotka ilmentyvät arjessa. Lisäksi siihen liittyvät muistot eletystä elämästä. Koti merkitsee pysyvyyttä, olemalla osa elettyä elämää, mutta samalla se on käsitteenä dynaaminen, sillä se muuntuu ajassa ja paikassa.

Kiinnostukseni ikääntyneen kodin olemuksesta ja suhteesta siellä asuvaan, toimintakyvyltään heikentyneeseen ihmiseen, perustuu työkokemukseeni kotihoidossa. Kotona asuvien ikäihmisten esineet ja tavarat ovat muistoina menneestä ajasta ja siellä asuneista ihmisistä, mutta ne ilmentävät myös nykyhetkeä ja elämäntapaa. Koti saattaa olla muuttuneena osittain myös hoivan tilaksi. Ikääntynyt ihminen mukauttaa toimintakyvyn heikentyessä toimintaansa, kunnes kotona asuminen käy mahdottomaksi.

Tarkastelen tutkielmassani kotona asuvan, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen suhdetta omaan kotiin. *Haen tutkielmassani vastausta siihen, minkälaisia erityisiä piirteitä on havaittavissa ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen ja kodin välisessä suhteessa.*

Tutkielma on kirjallisuuskatsaus, joka perustuu kirjallisiin lähteisiin sekä tutkimuksiin. Lähdekirjallisuutta etsiessäni havaitsin, että ikääntyneen ihmisen kotiin liittyvää aineistoa on löydettävissä enemmän 2000-luvun taitteessa. Anni Vilkkonen (mm. 1997; 2001; 2010) on tutkinut kodin olemusta ja sen suhdetta vanhuuteen. Kotiin ja asumiseen liittyvää historiaa on puolestaan tarkastellut Anneli Junnto (1990; 2001) ja elettyä tilaa, sekä asumisen ja kodin olemusta, on kuvannut Kirsi Saarikangas (2006). Tutkielmaani valitsin myös Sirpa Anderssonin (2007) tekemän tutkimuksen, jossa hän on tarkastellut ikääntyneiden pariskuntien arkielämää kotona. Tuulikki Ylä-Outinen (2012) on puolestaan tutkinut väitöskirjassaan Ikäihmisen arki, ikääntyneiden ihmisten jokapäiväistä elämää sekä kotona, että palvelutalossa. Sirkka-Liisa Keiski (1998) sen sijaan on tutkinut väitöskirjassaan vanhusten toimimista keittiössä, jonka pohjalta hän on lähestynyt iäkkään ihmisen vuorovaikutuksellista toimintaa ympäristössään. Paula Vasara (2020) on käsitellyt väitöskirjassaan ikääntyvien ihmisten asuinpaikkojen merkityksiä ja asumisvalintoja. Ikääntymiseen ja toimintakykyyn liittyviä lähteitä olen tässä tutkielmassa tarkastellut muun muassa Jyrki Jyrängin (2007; 2013), sekä Eino Heikkisen (2013) artikkeleiden pohjalta.

Tutkielman teoriaosuudessa luvussa kaksi olen käsitellyt keskeisinä käsitteinä kotia, ikäkäsitettä, vanhenemista sekä toimintakykyä, joiden tarkastelu tuo teoreettisen viitekehyksen tutkielmaan. Tutkimuskysymyksen sekä tutkielman tarkoituksen olen esitellyt luvussa kolme. Luvussa neljä olen kuvannut sitä, miten olen edennyt tutkielmassa, tarkastellessani ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen, ja kodin välistä suhdetta. Luvussa viisi olen tarkastellut aineiston pohjalta ikääntymisen ja toimintakyvyn muutosten vaikutuksia ihmisen ja kodin väliseen suhteeseen. Lopuksi olen tehnyt johtopäätökset aineiston pohjalta luvussa kuusi, jossa olen kuvannut myös aiheen yhteiskunnallista merkitystä, sekä ajatuksia jatkotutkimukselle.

2 KODIN, IKÄÄNTYMISEN JA TOIMINTAKYVYN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Kodin ja ikääntyneen ihmisen välistä suhdetta, jota tarkastelen luvussa viisi, voi ymmärtää paremmin tämän teoreettisen viitekehysten avulla, jota esittelen seuraavissa alaluvuissa. Kimberly Doveyn (1985, 34–35) mukaan ihmisen kodin sekä asuinympäristön välillä on hyvin emotionaalinen ja merkityksellinen side. Täältä pohjalta olen päättellyt tutkielmani merkittävimpänä käsitteenä olevan kodin, jota tarkastelen keskeisen lähdekirjallisuuden pohjalta. Kodin käsitteen pohjalta on mahdollista saada käsitystä myös ikääntymisen ja toimintakyvyn heikkenemisen vaikutuksista kodin ja ikääntyneen ihmisen väliseen suhteeseen. Toiset alaluvut, jotka käsittelevät ikääntymistä sekä toimintakykyä, ovat tarpeen selventää kokonaisuuden ymmärtämiseksi.

Jyrkämän (2014, 268) mukaan ikääntyminen etenee erityisesti fyysistä ja myös psyykkistä kuntoa heikentävästi. Heikkinen (2003, 13) esittää, että nimenomaan vanheneminen, iän tuomat sairaudet, sekä näistä seurauksena oleva toimintakyvyn heikentyminen ovat ne keskeiset tekijät, jotka horjuttavat ikääntyneen ihmisen itsenäistä elämää. Jyrkämä (2007, 197) huomauttaa toimintakyvyn olevan myös keskeinen Suomen vanhuspoliittisen strategian; kotona asumisen ensisijaisuuden, näkökulmasta. Toimintakyvyn käsite liittyy siis ikääntymisen ohella merkittävällä tavalla tutkielmaani, sillä toimintakyvyn heikkeneminen heijastuu väistämättä ikääntyneen ihmisen elämään ja kotona asumiseen.

2.1 Monimerkityksellinen koti

Kodin käsite on monimerkityksellinen ja moniulotteinen, sekä haasteellinen lähestyttävä. Taina Rajanti (1999, 29–31) kiteyttää ihmisen ja kodin välisen suhteen todeten, että ihmisen elämä ja tapaa elää kulminoituu asumiseen. Ihminen elää päivittäistä elämäänsä asumalla jossain paikassa. Vilkon (1998, 27–28) mukaan, päivittäinen elämä ja koti ovat osa ihmisen arkea. Kodin käsite on fyysisestä näkökulmasta tarkasteltuna sidoksissa tiettyyn aikaan ja paikkaan. Lisäksi käsitteeseen liittyvät emotionaaliset ja sosiokulttuuriset piirteet, sekä arvo- ja kokemusmaailma, joista yhdessä muodostuu "mielen koti". Koti ilmentää kokemuksellisuutta ja kodikkuutta, sekä tunnetta siitä, että kuuluu johonkin. Vastakohtana ovat ulkopuolisuuden ja vierauden tunne, sekä kodittomuus.

Juntto (2001, 22–23) on määritellyt asunnon ja kodin eroja todeten, että asuntoa ilmentää fyysisuus ja materia. Kodin käsite on vahvemmin yhteydessä identiteettiin sekä tunteisiin. Asunto ja koti kertovat siellä asuvasta ihmisestä ja hänen tavastaan elää. Juntto (emt.) on kuvannut kodin ja asumisen merkitystä soveltaen Allardtin (1982) teoreettista hyvinvoinnin viitekehystä. *Having*, tarkoittaa materiaa sekä resursseja ja kuvastaa kodin fyysisiä piirteitä. *Loving*, liittyy emotionaalisiin tekijöihin ja yhteisöllisyyteen, jotka voidaan rinnastaa kodissa ja sen ympäristössä asuviin ihmisiin ja naapureihin. Kotiin liittyvä emotionaalisuus ja ilmapiiri muodostuvat siis siellä asuvista ihmisistä. *Being*, kuvastaa kodissa elämistä ja olemista, yksityisyyttä sekä oman identiteetin luomista. *Doing*, tarkoittaa konkreettista tekemistä eli kaikkea sitä, mitä kodin arkeen ja siellä tapahtuvaan tekemiseen liittyy.

Vilkon (2010c, 233) mukaan, koti ei ole institutionaalisesti pysyvä, vaan ihmisen elinkaaren eri vaiheissa sitä tehdään tarpeen mukaan erilaisiin ympäristöihin, jolloin reunaehtoina voivat olla myös sosiokulttuuriset tekijät sekä elämänvaiheissa vaikuttavat yksilölliset tekijät. Vilko (2010a, 16) kuvaakin kotia dynaamisena ja muuttavana, jonka muutosvoiman lähteenä toimivat aika ja paikka. Jokaisen ihmisen kokemusmaailma ja sen hetkinen yhteiskunnallinen ajanjakso määrittää sen, mitä koti on. Vilko (2010b, 37) toteaa, että koti syntyy siellä asuvien ihmisten jokapäiväisessä

elämässä, ja sen muodostavat siellä asuvat ihmiset, joilla on paikkaan liittyviä muistoja, esineitä sekä tavaroita. Kodin ympärille ovat rakentuneet myös arkiset käytännöt. Kodin merkitys on yksilöllistä, jonka takia jokainen ihminen kokee sen omalla tavallaan. Se, mikä ihmisiä yhdistää kokemuksissa, on kodissa tapahtuva toiminta, jonka kautta ihminen ankkuroituu johonkin paikkaan. Kotia onkin kutsuttu arjen näyttämöksi, jonka ympärille on rakentunut tapa toimia (Vilkko 2010a, 19; 2010b, 35).

Saarikangas (2006, 222–223) tarkastelee kotia tilana, jossa eletään. Aineellisuuden lisäksi sitä määrittävät siellä asuvat ihmiset, toiminta, menneisyys, muistot ja tunteet. Sosiaalisten suhteiden ja tunteiden myötä muotoutuu ilmapiiri. Esineet ja tavarat määrittävät myös kotia, sillä sinne muodostuu osin materiaalin kautta tapoja toimia ja kulkea. Lisäksi koti koetaan ja aistitaan kaikkien eri osa-alueiden kautta, jotka osaltaan vaikuttavat yksilöllisiin tapoihin toimia tai liikkua. Nämä kaikki yhdessä muodostavat päivittäiset rutiinit. Sanana asunto on objektiivisempi, sisältämättä samanlaista tunnelatausta kuin koti, joka on sanana subjektiivisempi ja sisältää vahvan tunnelatauksen (vrt. Junto 2001, 22).

Riitta Granfelt (1998, 103–106) on tarkastellut kotia tilana, jossa eletään ja koetaan. Siihen yhdistyy myös vahva emotionaalisen merkitys. Koti liittyy mielikuvissa hyvään elämään, mutta toisaalta, se voi pitää sisällään myös pelkoa, vihaa tai väkivaltaa. Granfelt (emt.) on jakanut kodin käsittämään kolmea tasoa, joista ensimmäiseen kuuluu elämyksellisyys ja fyysisyys. Toinen taso käsittää ihmisen identiteetin ja kodin välisen vuorovaikutuksen, mikä sisältää myös luovuuden ja mahdollisuudet. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna, kodin ja siellä asuvan ihmisen välille muodostuu suhde. Kolmannen tason keskeinen tekijä on hiljaisuus. Se liittyy ihmisen sisäiseen kotiin, jonne on mahdollista vetäytyä suojaan ja pitää oma sisäinen maailma omanaan. Granfeltin (2001, 35) mukaan koti on käsitteenä myös arkinen ja välttämätön paikka, jossa keittiö on keskeisessä roolissa. Käsite on näin ollen hyvin laaja, sillä se on ihmisen elinpiirissä ja suhteessa ympäröivään maailmaan. Samalla koti on myös ihmisen sisäinen koti ja oman identiteetin ilmentymä, jota rakennetaan koko elämän ajan. (Granfelt 1998, 114.) Kodin ja identiteetin välistä suhdetta on myös Dovey (1985, 39–44) tarkastellut, ja todennut identiteetin kehittymisen olevan

kaksisuuntaista. Ihminen vaikuttaa siihen, minkälaiseksi paikan identiteetti muodostuu ja vastaavasti paikka vaikuttaa siihen, minkälaiseksi siellä asuvan ihmisen identiteetti muodostuu. Koti liittyy ihmisen myös menneisyyteen ja tulevaisuuteen sekä toisiin ihmisiin.

James Tuedio (2009, 284–285) on tarkastellut kodin käsitettä korostaen emotionaalisuutta, joka siihen liittyy. Koti voi olla mukavuusalue, joka luo turvaa tai siihen voi liittyä erilaisia jännitteitä tai häiriöitä, jotka aiheuttavat esimerkiksi turvattomuutta tai ahdistusta. Se voi olla paikkana ehdotonta rakkautta ja hyväksyntää vaalivaa tai se voi ilmentää negatiivissävytteisiä odotuksia, riippuvuutta tai haavoittuvuutta. Kodin ristiriitaisesta ja emotionaalisesta luonteesta huolimatta, se on kaikille ihmisille eletty ja koettu paikka, jossa kokemukset ja tunteet yhdistyvät ja luovat yksilöllisesti suhdetta omaan kotiin. Vilkkonen (2001, 53, 55) on myös liittänyt vahvat tunteet kodin kokemuksiin ja merkityksiin, jotka voivat olla negatiivisia tai positiivisia. Kodin tuntu muodostuu siitä, miten koti koetaan ja minkälaiset tunteiden kerrostumat siellä toimivien ihmisten kesken on olemassa.

Käsitteen ymmärtäminen vaatii myös hieman historiallisen näkökulman avaamista, sillä tiedostamalla menneisyyttä voi paremmin ymmärtää nykyisyyttä. Saarikangas (2006, 227–229) on todennutkin, että kodin käsitteen ja merkityksen syvempi ymmärtäminen edellyttää historian ja kulttuurin erilaisten kerrosten tarkastelua. Hän on korostanut erityisesti 1800-luvun eurooppalaisen porvariston ideologiaa, joka on osaltaan ollut vaikuttamassa kotiin liittyvien tutkimusten tarkastelunäkökulmiin. Kotiin liitettiin 1800-luvulla turva- ja lepopaikan käsite. Samoin naisten ja kodin välistä yhteyttä ja harmoniaa korostettiin. Kodista tuli identiteetin ja persoonan ilmentymä, joka toisaalta muotoutui yksityisemmäksi tilaksi, mutta samalla se oli myös sosiaalisen kanssakäymisen edustustila. Myöhemmin 1900-luvulla yhteiskunnallinen näkemys keskiluokkaisuudesta muuttui ja kodin edustamisen tilalle tuli kodin yksityisyys, sekä perhe-elämä. Suomessakin pienen porvarillisen väestön vaikutukset keskiluokkaiseen asumisihanteeseen ovat olleet vaikuttamassa omalta osaltaan erilaisiin käsityksiin kodista. Junton (2001, 24–25) mukaan suomalaisuusliikkeeseen liittyi vahvasti koti ideologiana ja sen katsottiin

olevan merkittävässä roolissa myös yhteiskunnallisen järjestyksen tuojana. Ideologiaan liittyi vahvasti valistaminen ja kansakunnan rakentaminen, moraalien ja kasvatuksen muodoissa. Puhtaus, järjestys sekä esteettinen näkemys liitettiin äitiyteen, joka tarkoitti myös yhteisiä ruoka-aikoja ja lämpimiä aterioita. Saarikangas (2006, 230) kuvaa kodin yksityisyyden tärkeyden muodostuneen hiljalleen toisen maailmansodan jälkeen, jolloin käsitys ydinperheestä alkoi muodostua. Kodin yksityisyyden ja julkisen välinen raja vahvistui, antaen samalla mahdollisuuden luoda kodin yhteyteen julkista säätelyä sekä huolenpitoa.

Saarikankaan ja Junton kodin käsitteen historiallisen tarkastelun perusteella pääteltynä erilaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ajanjaksot sekä ihanteet muokkaavat ja muuttavat käsityksiämme kodista. Muutokset asettuvat kerroksittain entisten käsitysten pohjalta, jotka muokkaavat kodin käsitettä uudelleen. Koti on siis yhtä muuttuva ihmisen elämänkaaren aikana, kuin historiallisena ajanjaksona tarkasteltuna.

2.2 Ikäkäsite ja toimintakykyyn vaikuttava ikääntyminen

Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (2014, 8) toteavat, että iän ja ikääntymisen käsitteet koskevat kaikkia, sillä ihminen vanhenee joka päivä. Ikääntymistä voi lähestyä monenlaisista näkökulmista ja siihen liittyvät biologisen ja psykologisen ulottuvuuden lisäksi myös sosiaalinen merkitys. Olen lähestynyt tutkielmassani ikääntymistä osin tarkastelemalla sitä iän mukaan, joka antaa jonkinlaista viitettä siitä, mitä yleisesti ottaen tietyn ikäisen ihmisen fyysiseen, psyykkiseen tai sosiaaliseen toimintakykyyn liitetään. Sen jälkeen tarkastelen ihmisen vanhenemisen prosessia, joka heikentää ihmisen toimintakykyä ja vaikuttaa sitä kautta ihmisen jokapäiväiseen elämään sekä kotona asumiseen.

Jyrkämä (2014, 280) toteaa, että kronologisen iän perusteella ihminen voidaan liittää tiettyyn historialliseen ajanjaksoon tai siihen, onko ihminen todennäköisesti esimerkiksi jo eläkkeellä. Kalenteri-ikä ei ole suoraan yhteneväinen yksilön toimintakykyyn, joka voi olla eri ikäisillä hyvinkin erilainen. Kuitenkin se antaa

viitteitä ihmisen toimintakyvystä, sillä korkeampi ikä merkitsee enemmän tai vähemmän heikentyneitä toimintakykyä. Samoin Pauli Niemelä (2007, 169) on todennut, että on ongelmallista asettaa tiettyä ikärajaa määrittämään vanhuuden alkamisen, sillä ikääntyminen on yksilöllistä ja vaikuttaa ihmisen varsinkin ihmisen fyysiseen toimintakykyyn vaihtelevasti. Yleisenä ajatuksena on ollut kuitenkin, että keski-ikäisestä siirrytään kohti vanhuutta kuudenkymmenenviiden ja seitsemänkymmenenneljän ikävuoden välissä. Yli kahdeksankymmentäviisivuotiaita on kutsuttu "*vanhoiksi vanhoiksi*" (Niemelä emt. 169).

Kronologinen ikä on yhteydessä usein myös juridiseen ikään. Paula Rantamaa (2014, 55-62) on liittänyt biologisen iän ruumiillisuuteen, kehon toimintaan ja kuntoon sekä fyysiseen toimintakykyyn. Psykologinen ikä taas on yhteydessä kognitiiviseen toimintakykyyn, aistien toimintaan ja piirteisiin, jotka liittyvät käyttäytymiseen tai persoonallisuuteen. Psykologisen ja ihmisen kronologisen iän ajatellaan olevan biologisen ja psykologisen kehityksen kanssa yhteneväiset. Sosiaalinen ikä liittyy enemmänkin roolikäsityksiin ja -odotuksiin, joiden mukaan muodostuu kuva siitä, minkä ikäisen ihmisen odotetaan mitenkään olevan tai elävän. Esimerkiksi eläkkeelle siirtyminen on kronologisen ikämääritteen lisäksi rooliodotus. Persoonallinen ikä on osa postmodernia maailmankuvaa, joka korostaa yksilöllisyyttä. Ihminen itse määrittää oman elämänkulkunsa ja tavoitteensa, joiden kautta yksilön oma persoonallinen ikä määrittyy.

Jyrkämän (2014, 279, 268) mukaan ikääntyminen ja ikääntynyt, vanheneminen ja vanhus tai vanha ovat käsitteinä yleisiä ja vaihtelevat sen mukaan, missä yhteydessä tai miten käsitteitä käytetään. Vanheneminen on jokaiselle ihmiselle yksilöllistä, eri nopeuksin tapahtuvaa erityisesti fyysistä ja psyykkisistä heikentymistä. Samoin sairaudet lisääntyvät ikääntymisen myötä. Vilkkonen (2006, 77) esittää, että vanhuus on käsitteenä muuntuva sen mukaan, missä yhteydessä ja miten sitä käytetään. Yleisesti voidaan kuitenkin ajatella, että vanhuus käsittää ihmisen elämässä aikaa, jolloin toimintakyky on heikentynyt merkittävästi. Peter Portin (2013, 113) toteaa, että on olemassa muutamia satoja erilaisia biologiseen vanhenemiseen liittyviä teorioita. Tämän tutkielman tarkastelun näkökulmasta ei ole tarpeen syventyä eri teorioihin,

mutta huomioitava on Portin (emt. 113) esittelemä stokastinen vanhenemisteoria, joka on ollut vanhenemiseen perehtyneiden tutkijoiden yleisesti kannattama teoria. Sen mukaan elimistöömme kertyy vuosien mittaan erityisesti DNA :n virheitä, jotka puolestaan johtavat uusiin virheisiin esimerkiksi proteiineissa, joista taas tulee uusia virheitä DNA :ssa. Tämä kiertokulku on päättymätön, päätepisteenä on vanhenemisen jälkeen viimein kuolema.

Vanhenemisen sosiaalisuus on käsitteenä melko uusi, mutta myös osa ikääntymistä tai vanhenemistä. Vanhuus voi merkitä eri asioita eri ajassa, paikassa sekä eri yhteiskunnissa. Yhteiskunnalla on sosiaalisesta näkökulmasta katsottuna oma roolinsa siinä, minkälaiseksi vanhuus muodostuu. Toisinaan yksilö voi toimia yhteiskunnallisten tai ympäristön odotusten vastaisesti, joka muuttaa käsitystä siitä, minkälaista on vanheneminen tai vanhuus. Vanhenemisen voidaan siis katsoa olevan myös vuorovaikutteista, jossa mukana ovat vanheneva ihminen ja hänen sosiaalinen ympäristönsä tai yhteiskunta. Fyysinen, psyykkinen ja osin sosiaalinenkin vanheneminen eivät ole toisistaan irrallisia käsitteitä, vaan ne ovat osin toisiinsa kietouneita ja päällekkäisiä ilmiöitä. (Jyrkämä 2014, 276-277.)

2.3 Toimintakyky ja toimijuus

Tutkielmani tarkastelunäkökulmaan liittyy olennaisena osana heikentynyt toimintakyky, johon liittyvät yksilöllisesti korkean iän tuoma kehon fyysinen ja psyykkinen vanheneminen, sekä sairaudet, jotka iän myötä yleistyvät ihmisillä. Pauli Niemelän (2007, 169) mukaan ikääntyvän ihmisen toimintakykyyn vaikuttavat erityisesti terveydentila, johon liittyy myös yksilön oma kokemus terveydentilastaan. Arjesta selviytyminen on yleinen toimintakykyä mittaava tekijä, jota tarkastelemalla tehdään myös arviointia terveydentilasta.

Terveyden ja hyvinvointilaitos (2021b) mukaan toimintakyky tarkoittaa ihmisen fyysisiä, psyykkisiä, kognitiivisia sekä sosiaalisia voimavaroja, joita on riittävästi päivittäisestä elämästä suoritumiseen. Fyysinen toimintakyky kuvaa fysiologisia

toimintoja kuten lihasvoimaa, nivelten liikkuvuutta tai asennon hallintaa. Psykkiset voimavarat edesauttavat elämänhallinnassa, ratkaisujen tekemisessä, tunteiden käsittelyssä, sekä tiedon vastaanottamisessa. Kognitiivinen toimintakyky on yhteydessä muistiin, keskittymiseen, hahmottamiseen, ongelmien ratkaisuun ja toiminnan ohjaamiseen. Ympäristön ja ihmisen välisen vuorovaikutuksen mahdollistaa puolestaan sosiaalinen toimintakyky. Tutkimusten mukaan yli 80-vuotiaista ihmisistä yli 70 %:lla toimintakyvyn heikentyminen vaikuttaa päivittäisistä toiminnoista selviytymiseen. Yksilöllisiä ja sukupuolten välisiä eroja on ollut myös havaittavissa. Esimerkiksi naisten on ollut miehiä vaikeampi selviytyä raskaammista kotitöistä sekä omasta lääkähoidosta. (Heikkinen, Kauppinen & Laukkanen 2013, 292.)

Toimintakyvyn eri ulottuvuudet kuvaavat yksittäisiä osa-alueita, jolloin saadaan kuva kustakin toimintakyvyn osa-alueesta kerrallaan. Jyrkämän (2013, 433-425) mukaan kuitenkin toimijuuden käsite kuvaa kokonaisvaltaisemmin ja syvemmin ikääntyneen ihmisen toimintakykyä. Toimijuudessa tarkastelun kohteena on enemmänkin se, miten ihminen selviää arjen tilanteesta kokonaisuudessaan. Pelkkä fyysinen toimintakyky ei riitä kuvaamaan arjessa tilannetta, jossa pitäisi tietää miten toimia. Tuomo Hänninen (2013, 210-211) esittää, että muistisairaudet, jotka yleistyvät ikääntymisen myötä, vaikuttavat erityisesti kognitiivista toimintakykyä heikentävästi. Ikääntyneen muistisairaana ihmisen on vaikeampi käsitellä tai päätellä tietoa. Samoin muistin ja tarkkaavaisuuden heikentyminen vaikeuttaa päivittäistä elämää. Kognitiivisen toimintakyvyn alentuessa oman toiminnan ohjaus vaikeutuu.

Jyrkämän (2013, 201, 422) liittää toimijuuskäsitteen vanhenemiseen, sillä se, miten ihminen toimii vanhetessaan, antaa viitteitä samalla siitä, mitä vanheneminen on ja miten vanhennutaan. Toimijuus sisältää toiminnan ohjauksen lisäksi myös sosiaalisen näkökulman, sillä ikääntynyt ihminen toimii vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, jotka myös ovat arvioimassa ikääntyneen ihmisen toimintaa erilaisissa arjen tilanteissa. Toimijuuden pohjalta omaa toimintakykyään arvioi myös ikääntynyt itse.

Toimijuuden käsitettä voi kuvata kokonaisuutena, joista ensimmäinen liittyy ihmisen elämäntilanteeseen eli menneeseen elämään ja ihmisiin, jotka ovat olleet

vaikuttamassa ihmisen toimijuuden perustaan. Toinen tekijä liittyy esimerkiksi ympäristöön, sukupuoleen, ikään ja sosio-ekonomiseen taustaan, jotka ovat kehyksenä toiminnalle. Kolmantena tekijänä on ihmisestä itsestään lähtöisin oleva toimijuus eli se, miten hän ratkaisee asioita ja toimii. Ihmisen omaan toimintaan vaikuttavat esimerkiksi fyysinen kykeneminen, osaaminen sekä tunteet. Samoin myös arvostukset, motivaatio sekä mahdollisuudet tai esteet toiminnalle (Jyrkämä 2013, 423-424). Jyrkämä (2013, 423) kuvaa näitä tekijöitä "*toimijuuden modaaliseksi ulottuvuuksiksi*". Toisaalta ikääntyminen kartuttaa jokaisen ihmisen osaamista, sekä selviytymistä erilaisissa tilanteissa, mutta ikääntymiseen liittyvät myös tilanteet ja toiminta, joissa ei enää selviydytkään kuten aiemmin on selviydytty (Jyrkämä 2007, 207).

3 TUTKIELMAN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYS

Länsimainen kulttuuri tukee ajatusta, että ikääntyessä eletään mahdollisimman pitkään omassa kotona, mahdollisimman itsenäisesti ja riippumattomana läheisten ja julkisen hoivan tuesta, sekä avusta. Ikääntyminen ja koti ovat länsimaisessa maailmankuvassa tiiviisti linkittyneenä toisiinsa. (Vilkko 2010c, 213.) Kotona asuminen on suurimmalle osalle ikääntyneistä ensisijaisin, ja mieluisin vaihtoehto. Kodin ja ihmisen välinen suhde vaatii kuitenkin uudelleen tarkastelua, sillä se muuttuu samaan tapaan ikääntyessä, kuten muissakin elämänkaaren vaiheissa.

Vanhuspolitiikassa korostetaan myös kotona asumisen ensisijaisuutta. Terveysten ja hyvinvointilaitoksen (2021a) mukaan kotona asuminen on "*kansallinen tavoite*". Ihmisen ja kodin välistä suhdetta ikääntyessä ja toimintakyvyn heikentyessä on syytä tarkastella myös siksi, että vanhuspolitiikan suuntaviivat petyisivät tarkoituksenmukaisina. Korkemman iän saavuttaneiden ihmisten kotona asumista voidaan tukea ja erilaisia asumismuotoja suunnitella paremmin, mikäli ymmärretään keskeisten tekijöiden, ikääntyneen ja kodin suhdetta paremmin.

Tutkimuskysymykseni liittyy ikääntyneen ihmisen kotona asumiseen: *Minkälaisia erityisiä piirteitä on havaittavissa ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen ja kodin välisessä suhteessa?*

4 IKÄÄNTYNEEN TOIMINTAKYKY JA KOTI AINEIS- TON POHJANA

Tässä luvussa kuvaan kirjallisuuskatsauksena toteutettua kandidaatintutkielman etenemistä. Kirjallisuuskatsaus toteutetaan Salmisen (2011, 3–4) mukaan aiemmin tehtyjen tutkimusten pohjalta, joiden perusteella tehdään uusi tutkimus tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Metodina kirjallisuuskatsauksen voi toteuttaa esimerkiksi kuvailevana tai systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Kangasniemen ym. (2013, 292-294) mukaan kuvaileva kirjallisuuskatsaus lisää tietoa, sekä tuo uusia tapoja lähestyä tutkittavaa ilmiötä. Metodin on todettu vastaavan humanististen ilmiöiden tutkimuskysymysten tarpeisiin.

Ilmiöt, jotka liittyvät ikääntymiseen, hoivaan sekä hoivapolitiikkaan, ovat olleet kiinnostukseni kohteina jo vuosien ajan. Kotihoito, hoiva, koti ja ikääntyminen olivat avainsanoja, joiden ympärillä aihetta luonnostelin jo viime keväänä. Etsin sanoille kiinnostavia ilmiöitä, sekä ajankohtaisia ja koskettavia aiheita. Olin aiheen rajaamiseen liittyen yhteydessä myös Jyväskylän avoimen yliopiston opettajaan, joka gerontologisen asiantuntemuksen lisäksi on ollut ottamassa aktiivisesti kantaa ikääntyneiden yhteiskunnalliseen asemaan ja hoivaan. Hänen kanssaan vaihtamieni ajatusten lopputuloksena tuli tutkielmani fokukseksi ikääntyneen koti, joltain näkökulmalta tarkasteltuna. Lopulliseen muotoonsa ikääntyneen ihmisen ja kodin välinen suhde

muotoutui vasta alkusyksystä, muutaman kuukauden päästä aiheen alkupohdinnoista.

Aiheen rajaamisen jälkeen oli vuorossa teoreettisen viitekehyksen luominen, joka oli melko haasteellinen, sillä aiheessa yhdistyvät sosiaalityön, sosiologian sekä gerontologian tieteenalat. Ikääntyneen ja kodin väliseen suhteeseen liittyvät oleellisesti koti, ikääntyminen sekä toimintakyky, jotka vaikuttavat ikääntyneen ihmisen jokapäiväiseen elämään kotona. Monimerkityksellinen kodin käsite kuvaa kotia ja sen ulottuvuuksia, jotka ovat hyvin moninaisia ja yksilöllisiä eri ihmisille, erilaisissa elämänvaiheissa. Lähdekirjallisuutta, tutkimuksia sekä tieteellisiä artikkeleita etsiessäni, aloitin haun usein Jykdokin pohjalta. Käytin myös Melindaa ja Google scholaria tukenani, muun muassa hakusanoilla "home and elderly" tai "home and old people". Suomenkielisinä hakusanoina käytin esimerkiksi "koti ja ikäänt*" tai "koti ja merkitys ja ikäänt*". Hain myös tietokantojen, esimerkiksi Melindan, Sagen ja Arton kautta aiheesta tehtyjä tutkimuksia sekä artikkeleita. Lähdekirjallisuutta hakiessani käytin alkuvaiheessa tukenani myös samantapaisesta aiheesta tehtyjä tutkielmia.

Ilmeni, että kotiin suunnattua lähdekirjallisuutta ja tutkimuksia, on saatavilla etupäässä noin kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden takaa. Kotiin ja kotona asuvaan ikääntyneeseen on melko vähän aivan tuoretta kirjallisuutta tai tutkimuksia saatavilla. Anni Vilkkon on tehnyt tutkimuksia ja kirjoittanut kodin käsitteestä ja sen merkityksistä ikääntyneille esimerkiksi kokoomateoksessa *Kotia paikantamassa* (2010), jossa hän on artikkelissaan, *Eletyn tilan kertominen, lähestynyt kotia erityisesti tilana*. Artikkelissa *Koti vanhetessa*, hän on puolestaan tarkastellut ikääntyneen kodin olemusta. Teoksessa *Vanhuus kaupungissa* (1997) Vilkkon on artikkelissaan, *Ikääntyminen, muistot ja koti*, kartoittanut ikääntyneen kodin merkityksiä enemmänkin muistojen pohjalta. Hänen artikkelinsa ovat tutkielmani aiheen kannalta keskeisiä, sillä Vilkkon on tarkastellut useiden vuosien ajan esimerkiksi kerrottujen elämäntarinoiden pohjalta suomalaista kotia ja sen merkityskenttää.

Anneli Juntto (2001) lähestyy kodin käsitettä tarkastelemalla asumista ilmiön lisäksi historian näkökulmasta, jota hän on kuvannut kirjassaan *Asuntokysymys Suomessa, Topeliuksesta tulopolitiikkaan* (1990). Kotia tilana ja sen lähiympäristöä, on

Kirsti Saarikangas (2006) puolestaan tarkastellut kirjassaan *Eletyt tilat ja sukupuoli*. Teoksesta saa kattavan kuvan suomalaisen kodin historiasta, sekä siitä, miten koti on saanut kulttuurisen merkityksensä historian tapahtumien ja erilaisten ajallisten jaksosten sekä ajattelutapojen seurauksena. Kodin merkityskenttää on tutkinut myös Riitta Granfelt asunnottomien näkökulmasta. Tähän tutkielmaan otin mukaan Granfeltin tutkimuksen, *Kertomuksia naisten kodittomuudesta* (1998), jossa hän kuvaa kodin käsitettä lähestymällä kodin ulottuvuuksia yhdistäen identiteetin ja kodin välisen vuorovaikutuksen kodin ja ihmisen väliseksi suhteeksi. Ulkolaisista lähteistä tutkielmaan valikoituivat muun muassa Kimberly Dovey (1985), sekä James Tuedio (2009), joka on tutkinut paljon kodin emotionaalisuutta ja siihen liittyviä jännitteitä, joita koti voi kätkeä sisäänsä.

Kodin ja ikääntyneen ihmisen väliseen suhteeseen liittyy olennaisena osana Ikääntymisen ja toimintakyvyn teoreettinen viitekehys. Ikääntymisen aiheuttamien fysiologisten, psykologisten ja sosiaalisten muutosten sekä ikääntymiseen usein liittyvien sairauksien seurauksena, ihmisen toimintakyky väijäämättä heikkenee. Ikää tarkastelin tässä tutkielmassa käyttäen hakusanoina esimerkiksi "age*" tai "ageing" ja toimintakyvyn käsitteeseen käytin hakusanoja "toimintakyky ja ikäänt*" sekä "gerontologia". Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen internet-sivustoja hyödynsin myös ikääntymisen teoreettista viitekehystä muodostaessani. Ikää ja sen merkitystä on tutkinut Paula Rantamaa (2014) teoksessa *Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa*. Vanheneeseen liittyvän tutkimustiedon tarkasteluun osoittautui kattavaksi perusteokseksi *Gerontologia* (2014), jota etupäässä käytin ikääntymisen, sekä osin toimintakyvyn teoriaosuudessa. Kokoomateoksessa ovat muun muassa Jyrki Jyrkämä, Eino Heikkinen, Peter Portin sekä Kari Majamaa tarkastelleet ikääntymistä erilaisista näkökulmista. Ikääntyneen ihmisen toimintakykyä tarkastellessani osoittautui hyväksi lähteeksi myös Jyrki Jyrkämän (2007) artikkeli, teoksessa *Vanhuus ja sosiaalityö*.

Lähdeaineistoa kartoittaessani havaitsin, että kodin ja ikääntyneen ihmisen välisessä suhteessa painottuivat emotionaalisuus, sosiaalisuus sekä koti fyysisenä tilana, jossa myös oleskellaan ja eletään arkea. Osittain nämä eri osa-alueet sekoittuivat keskenään ja oli vaikeaa tehdä rajanvetoa eri osa-alueiden välille. Pohdin

myös sitä, pitäisikö ikääntyneen ihmisen ja kodin välistä suhdetta lähestyä erityisesti toimintakyvyn ja toimijuuden pohjalta. Selkeämmäksi osottautui kuitenkin lähestyä ikääntyneen ihmisen ja kodin välistä suhdetta sen perusteella, miten lähdeaineistossa painottuivat kodin merkityksen erilaiset osa-alueet. Toimintakykyyn ja erityisesti toimijuuteen vaikuttavat tekijät, kuten eletty elämä, voimavarat tai ympäristö, olisivat laajentaneet tutkielman aihealuetta huomattavasti.

Tämän havainnon pohjalta päädyin luvussa viisi tarkastelemaan kodin ja ikääntyneen ihmisen välistä suhdetta erityisesti kodin fyysisen tilan ja siellä tapahtuvan toiminnan, emotionaalisuuden sekä sosiaalisuuden näkökulmista, jotka ovat myös vahvasti yhteydessä tavalla tai toisella toimijuuteen sekä toimintakykyyn. Osittain hyödynsin myös Junton (2001) käyttämää kodin ja asunnon merkityksen jaottelua Allardtin (1982) hyvinvointiteorian pohjalta, sillä se kuvastaa hyvin kodin ja ikääntyneen ihmisen välistä suhdetta ja siihen liittyviä erityisiä piirteitä. Tutkielman aineisto koostuu pääosin väitöskirjoista ja tutkimusartikkeleista, sekä aineistona käytetyistä muista lähteistä, kuten artikkeleista, jotka on kuvattu tarkemmin liitteessä 1 (s.41).

Luvussa viisi, jossa tarkastelen aineiston tuloksia ikääntyneen ihmisen ja kodin välisen suhteen erityisistä piirteistä, kuvaan esimerkiksi Anni Vilkon (2010c) havaintojen pohjalta kodin merkitystä ikääntyneelle ihmiselle fyysisenä ja elettyinä tilana, johon liittyvät myös muistot. Hän on myös tehnyt havaintoja toimintakyvyn heikentymisen vaikutuksista kotona asumiseen, ikääntyneiden kertomusten perusteella. Vilkon havainnot tukevat tutkielmaani valikoituneita varsinaisia tutkimuksia, kuten Sirpa Anderssonin (2007) pariskuntien yhteiselämästä tekemä väitöstutkimus, jossa havainnointiin ikääntyneiden avioparien arkea ja arjen merkityksiä, joita he antoivat elämälle omassa kodissaan. Lisäksi valitsin tutkielmaani Sirkka-Liisa Keiskin (1998) tekemän tutkimuksen, jossa tarkasteltiin ikääntyvien ihmisten ja keittiön välistä vuorovaikutuksellista suhdetta.

Tuulikki Ylä-Outinen (2012) on tutkinut väitöskirjassaan ikäihmisen arjen rakentumista kodissa, kuten myös Sari Kivilehto ja Wilhelmiina Ritala (2014) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet ikäihmisten kotona viettämän arjen päivärytmiä. Paula

Vasara (2020) on puolestaan käsitellyt väitöskirjassaan ikääntyvien ihmisten asuinpaikkojen merkityksiä ja asumisvalintoja. Lisäksi olen kuvannut Liina Soinnun (2009) tarkasteleman haastatteluaineiston pohjalta hoivaa antavien puolisoitten ja kodin välistä suhdetta. Christine Milligan (2009) ja Silva Tedre (2006) ovat myös käsitelleet hoivan vaikutuksia, mutta julkisen hoivan näkökulmasta. Lina Van Aerschot (2014) on väitöskirjassaan tutkinut vanhusten hoivaan liittyvää eriarvoisuutta, jota olen tarkastellut kotona asuvien muistisairaiden arjen näkökulmasta.

Tutkielman yhteenvedossa olen kiteyttänyt ja tiivistänyt lähdekirjallisuuden sekä tutkimusten pohjalta kodin ja siellä asuvan ikääntyneen suhteen erilaisia piirteitä, jotka osoittautuivat suurimmalta osin positiivisiksi, mutta myös negatiivisiksi. Kodin ja siellä asuvan ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen suhteessa kuvastuu kodin monimerkityksellisyys, joiden positiiviset ja negatiiviset piirteet ilmentyvät osittain myös kodin ristiriitaisina merkityssuhteina. Tätä monimerkityksellisyttä kuvaan viimeisessä luvussa esimerkiksi Vilkon (2010c, 1997), Milliganin (2009) ja Tedren (1998) pohjalta. Lähdeaineistossa oli havaittavissa ristiriitaisuutta kodin ja siellä asuvan ikääntyneen ihmisen välisessä suhteessa, jota kuvaan etupäässä Keiskin (1998), Anderssonin (2007), Soinnun (2009) sekä Vasaran (2020) pohjalta. Lähdekirjallisuuteen syvennyttyäni ja aineistoa tarkasteltuani havaitsin kodin ja ikääntyneen toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen suhteen olevan hyvin moniulotteinen. Lähdeaineistosta havaitsemiani erityisiä piirteitä tunnistan myös kotihoidon käyntien yhteydessä tapaamieni ikääntyneiden ihmisten, ja heidän kotinsa välisestä suhteesta.

5 IKÄÄNTYNEEN IHMISEN JA KODIN VÄLISEN SUHTEEN ERITYISET PIIRTEET

Tässä luvussa käsittelen ikääntyneen ihmisen ja kodin suhteen erityisiä piirteitä lähdeaineiston pohjalta. Tarkastelen kotia fyysisenä ja toiminnallisena tilana, sekä piirteitä, jotka liittyvät emotionaalisuuteen ja sosiaalisuuteen. Tarkasteluun liitän Junton (2001, 22–23) teoreettista tapaa jaotella kodin ja asunnon merkitystä, Allardtin (1982) hyvinvointiteoriaa soveltaen. Jaottelu selkeyttää kodin ja ikääntyneen ihmisen suhteen erityisiä piirteitä, jotka korostuivat lähdekirjallisuuden pohjalta. Juntto (emt.) yhdistää kodin ja siellä tapahtuvan toiminnan kodin fyysisiin (having), sekä toiminnallisiin ulottuvuuksiin (doing), joita tässä tutkielmassa lähestyn tarkastelemalla kotia tilana, päivittäisten toimien sekä kodin materian näkökulmasta.

Juntto (2001, 23) yhdistää Allardtin hyvinvointiteoriaa soveltaen emotionaalisuuden (loving) myös perheeseen sekä tunteeseen siitä, että kuuluu johonkin. Käsittelen samoin tässä yhdistäen emotionaalisuuden ja sosiaalisuuden merkitykset ikääntyneen ihmisen ja kodin välisessä suhteessa. Erityisenä piirteenä on läheisten ihmisten antaman hoivan lisäksi päivittäistä hoivaa antava kotihoito, joka vaikuttaa siellä asuvan ihmisen ja kodin väliseen sosiaaliseen suhteeseen erityisiä piirteitä tuovana tekijänä. Samaan alalukuun olen yhdistänyt myös Junton (2001, 23) jaottelua Allardtin teoriaa mukailen siitä, miten kotona viihdytään tai ollaan, ja ilmaistaan itseään (being). Osittain fyysiset, emotionaaliset sekä sosiaaliset tekijät linkittyvät yhteen, muodostaen kodin ja siellä asuvan ihmisen välisen suhteen. Tässä

tutkielmassa olen kuitenkin asian selventämiseksi erottanut näitä tekijöitä sen verran, kuin olen katsonut sen olevan mahdollista.

Kodin fyysisiä, sosiaalisia ja emotionaalisia ulottuvuuksia kuvasi Ylä-Outinen (2012, 125) tutkimuksessaan, jossa hän teki havaintoja erilaisissa ympäristöissä asuvien ikääntyneiden ihmisten jokapäiväisestä elämästä. Tutkimuksesta selviää, miten oma koti merkitsi jokaiselle ihmiselle erilaisia asioita. Hyvin vaihtelevin variaatioin kodin fyysisiin tiloihin, materiaan, sekä päivittäiseen tekemiseen liitettiin itselle tärkeitä merkityksiä. Kotiin liittyivät vahvasti myös tunteet sekä ihmissuhteet. Toistuvien päivittäisten askareiden tekeminen antoi elämän jatkuvuuden sekä pysyvyyden tunteen. Samalla ikääntyneet ihmiset kokivat kuitenkin, että kotiin liittyi vahvasti muutos, joka voi tapahtua yllättäenkin.

5.1 Ikääntyneen ihmisen koti tilana

Koti on toiminnallinen tila, joka muotoutuu omanlaisekseen ikääntyneen ihmisen toimintakyvyn heikentyessä. Vilkkko (1997, 173) on kuvannut ikääntyneen ihmisen kotia suojaksi, jossa ovat toisilleen läheiset ihmiset. Kodin materia ei edusta vain tavaroita, vaan se liittyy laajemmin muistoihin, omaan elämään ja elämänvaiheisiin, joiden pohjalta ovat muodostuneet elämän varrella ihmisen oma tapaa elää ja toimia omassa kodissa. Andersson (2012, 2-3) toteaa, että pitkään samassa paikassa asuneilla ikääntyneillä ihmisillä on muodostunut toistuvia tapoja toimia arjessa. Siihen liittyy myös totuttu tapa käyttää kotia tilana. Oman elämän hallinnan tunne syntyy juuri vuosien varrella muodostuneiden totuttujen tapojen myötä elää ja toimia, joka on muodostunut ihmisen ja kodin välisen vuorovaikutuksen seurauksena.

Kivilehto ja Ritala (2014, 253-254, 257) havaitsivat ikääntyneiden arkea koskevassa tutkimuksessaan, miten ihmiset kokivat tärkeäksi oman kodin yksityisyyden, joka antoi vapauden olla kotona juuri niinkuin haluaa, ilman pakollista aikataulua. Toisaalta arjen rytmiä pidettiin myös merkinä oman elämän hallinnasta,

selviytymisestä kotona. Ruokailut olivat merkittäviä ja toivat arkeen säännöllisyyttä. Toisaalta aina ei ollut vapautta päättää itse ruokailurytmistä, vaan sitä saattoi määrittää ateriapalvelun aikataulu, jolloin aterian saa kotiin. Arjen rytmi saattoi myös muotoutua kokonaan uudelleen läheisen menetyksen jälkeen. Ikääntyneet ihmiset kuitenkin sopeutuivat hiljalleen muutoksiin, joita aiheuttivat läheisen ihmisen menetys tai oman toimintakyvyn heikkeneminen.

Aila Pikkarainen (2019, 189–190) kuvaa iäkkään, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen ja kodin välistä erityistä piirrettä, tutusta ympäristöstä, jossa selviytyminen vielä joltain osin onnistuu kehollisen muistin varassa. Päivittäiset toiminnot ja niistä selviytyminen, ovat hioutuneet tutussa ympäristössä vuosien varrella, ja ovat tasapainossa omiin kykyihin, sekä aikomuksiin. Kotiympäristössä ikääntyneen ihmisen on mahdollista arvioida omaa toimintakykyään ja sopeutua ikääntymiseen, sekä iän tuomaan toiminnan heikentymiseen luontevasti asteittain. Toisaalta ihmisen on myös mahdollista keksiä uusia tapoja arjen toimintoihin.

Esimerkiksi Andersson (2007, 77) kuvasi tutkimuksessaan pariskuntaa, jotka olivat siirtyneet toisen toimintakyvyn heikentyessä alakertaan nukkumaan, jotta portaiden nousu vältettiin. Eräässä talossa oli talveksi suljettu keittiötä lukuunottamatta muihin huoneisiin ovet, jotta lämpö pysyisi huoneistossa paremmin. Andersson (emt. 87) havaitsikin, miten keittiö oli usein kodin keskeinen tila, sillä siellä tapahtuivat paljolti arjen toistuvat askareet. Ruoan laittaminen ja ruokailut rytmittivät arkea ja olivat useille ikääntyneille ihmisille päivän merkittävimpiä tapahtumia. Lisäksi Kivilehto ja Ritala (2014, 255–256) havaitsivat tutkimuksessaan erityisesti muistisairaiden ihmisten vuorokausirytmien olevan epäsäännöllisempää, sillä he nukahtelivat päivän mittaan useammin ja saattoivat valvoa yöllä. Muistisairaiden ihmisten arjessa korostui myös odottaminen, joka liittyi esimerkiksi aterian saamiseen ateriapalvelun toimittamana, sekä kotihoidon työntekijän tai omaisen käynteihin.

Keiski (1998, 108) esitti tutkimuksensa pohjalta, että ikääntyneen ihmisen toimintakyvyn ja toimijuuden heikentyminen ja niiden rajoitukset näkyvät kodissa eräänlaisena "selviytymiskeskukseen" muodostamisena. Selviytymiskeskus rakentuu pikkuhiljaa toimintakyvyn sanelemana. Siellä ovat kaikki tärkeimmät asiat, kuten

huonekalut tai astiat, joita päivittäiseen selviytymiseen tarvitaan. Toimintakyvyn heikkeneminen voi tapahtua pikkuhiljaa, toisaalta esimerkiksi tapaturman tai sairastumisen seurauksena se voi romahtaa. Ihminen mukautuu kulloiseenkin tilanteeseen, välittämättä puutteista, joita koti fyysisenä tilana sisältää. Oman tutun ympäristön kanssa on totuttu tulemaan toimeen.

Esimerkkinä selviytymiskeskuksesta oli Keiskin (emt. 109) tutkimuksessa ikääntynyt ihminen, jolle keittiö oli olohuone, jossa hän nukkui, katseli televisiota ja teki keittiöaskareita. Henkilö vietti käytännössä kaiken aikansa huoneessa, joka sisälsi arkitöimissä tarvittava huonekalut sekä välineet, mutta tilana, se oli ahdas ja epäkäytännöllinen. Epäkäytännöllisestä tilasta mainittakoon esimerkkinä eräs toinen tutkimuksessa ollut henkilö, jonka oikeassa jalassa oli proteesi. Alaraajaproteesi estää sitä käytävältä henkilöltä kumartumisen, joka normaalisti terveeltä ihmiseltä onnistuu vauvasta. Tutkimuksessa olleen henkilön täytyi ottaa proteesi pois jalasta kumartuessaan ottamaan alakaapista jotain tarvitsemaansa. Keiski (1998, 241) on todennutkin johtopäätöksissään sen, miten ikääntynyt ihminen toimintakyvyn heikentyessä muuttaa omia toimintatapojaan selviytyäkseen päivittäisestä elämästä. Hän sopeutuu ja tekee asioita eri päivinä tai hetkinä eri tavoin, jotta kotona asuminen ja eläminen olisi mahdollista.

Toimintakyvyn heikkenemisen seurauksena liittyy ikääntyneen ja kodin suhteeseen olennaisena osana kodin muuntuminen hoivan tilaksi. Milliganin ((2009, 71) mukaan julkinen hoiva voi muuttaa tilojen käyttötarkoituksia, ja hoivaan tarvittavat välineet ovat merkinä ikääntyneelle samalla muutoksesta ja uudesta tilanteesta. Silva Tedre (2006, 164) havaitsi seuratessaan kotona ulkopuolisen hoivan varassa eläviä ihmisiä, miten arki kotona saattoi rajoittua sänkyyn ja puhelimeen, joka oli asetettu sängyn viereen. Liina Sointu (2007, 182–183) tarkastelee kotia hoivan fyysisenä tilana ja huomauttaa, ettei asuintiloja ole useinkaan suunniteltu hoivan näkökulmasta. Tavallisissa taloissa, joita ei ole alkujaan suunniteltu erityisasunnoiksi, on haasteita, jotka aiheuttavat huolta päivittäin siellä asuvalle ihmiselle.

Esimerkiksi pesuhuoneisiin voi olla vaikeaa päästä ja toisinaan ahdas tila voi haastaa päivittäin hygienian hoidossa tukea antavan hoivatahon, sekä hoivan

tarvitsijan, joka voi aiheuttaa huolta kotona pärjäämisestä. Rollaattorin käyttäminen kotona voi myös osoittautua haasteelliseksi tilan ahtauden tai porrasaskelmien takia. Anderssonin (2012, 5–6) tarkastelemassa aineistossa, joka sisälsi kaksi eri tutkimusta, kodin fyysisiin tiloihin liittyvät puutteet kulminoituivat juuri päivittäisten toimien näkökulmasta merkittävimpiin, kuten keittiöön, kylpyhuoneeseen, lämmitykseen sekä lattiapintoihin. Sointu (2007, 185–186) huomauttaakin, että hoiva tuo omat vaatimuksensa fyysiseen tilaan, joka asettaa myös kotona asuvat ikääntyneet uuteen tilanteeseen ja elämänvaiheeseen. Lisäksi erilaiset hoivassa tarvittavat apuvälineet vaikuttavat kodin esteettisyyteen ja viihtyisyyteen.

Andersson (2012, 10) havaitsi tutkimuksessaan, että erityisesti muistiongelmia ja muut kognitiivisuutta heikentävät tekijät sekä sairaudet johtivat lisääntyneeseen avun tarpeeseen arjen perustoiminnoissa. Lina Van Aerschot (2014, 136) esitti tutkimuksensa havaintojen pohjalta, että yksin asuvan muistisairaana on vaarallista olla kotona pitkiä aikoja yksin. Oma toimijuus ei välttämättä riitä edes riittävän ravitsemuksen turvaamiseen. Eräs haastateltava kertoi omaisestaan, jonka kognitiivinen toimintakyky oli heikentynyt merkittävästi. Hän ei ilman erillistä kehottamista juonut edes nestettä. Kotihoidon käynnit olivat lyhyitä ja työn organisoinnin haasteet johtivat toisinaan pitkiin aikoihin ilman ravitsemuksen varmistamista.

Tedre (2006, 164) on myös tehnyt havaintoja kotona asuvista muistisairaista ikääntyneistä. Ihminen saattoi olla puoli vuorokautta yksin kotona ja odottaa kotihoidon käyntiä. Muistisairaana turvallisuudesta huolehdittiin esimerkiksi estämällä kotoa poistuminen, sekä varmistamalla, ettei sähköliesi ollut käytettävissä. Kivilehdon ja Ritalan (2014, 260) tutkimuksen mukaan muistisairas ihminen ei välttämättä tunnista oman kognitiivisen toimintakykynsä heikentymistä, vaan hän olettaa pystyvänsä selviytymään arjesta, vaikka kotona asumisen ja arjessa pärjäämisen edellytykset eivät enää täytyisikään. Tosiasia on myös se, ettei tietoa ole varsinaisesti olemassa siitä, mitä kotihoidon lähtiessä kotona tapahtuu (Heli Valokivi ja Minna Zechner 2007, 141–142).

Myös Tedre (2006, 164) on esittänyt, miten ikääntyneen ihmisen toimintakyvyn heikentyessä koti muuttuu pikkuhiljaa välttämättömien toimien paikaksi. Omat

yksilölliset ja henkilökohtaiset tavat tai sisustus alkavat pikkuhiljaa väistymään käytännöllisyyden tieltä. Kodin toimintaympäristö kaventuu fyysisen toimintakyvyn heikentyessä. Tedren (2006, 162–163) mukaan, ikääntyneen ihmisten fyysisen toimintakyvyn heikentymisen altistaa siellä asuvan ihmisen myös syrjäytymiselle, sillä esimerkiksi muistisairautta sairastavalle ihmiselle koti voi olla myös paikka, josta ei ole ulospääsyä, vaikka siellä asuva ihminen sitä itse haluaisi. Andersson (2012, 10) havaitsi myös tutkimuksessaan, että suurimmaksi ongelmaksi osoittautui asunnosta poistuminen. Ihmiset saattoivat elää eristyksissä sisätiloissa pitkiäkin aikoja.

Vilko (2010c, 229) kääntääkin huomion siihen, miten koti voi tavallaan toimia asujaansa vastaan ja hyvinvoinnin sijaan huonontaa elämänlaatua tekemällä arkielämästä vaikeaa. Koti ei siinä tapauksessa vastaa siellä asuvan ihmisen tarpeisiin. Koti voi olla onnellisuuden tuoja, mutta toimintakyvyn heikentyessä se voi myös aiheuttaa henkistä pahaa oloa. Jeanne Moore (2000, 207, 213) on myös esittänyt kodin kokemuksellisuuteen ja kodin käyttämiseen liittyvien näkökulmien olevan merkittäviä ja huomioitavia kodin moniulotteisessa merkityskentässä.

5.2 Ikääntyneen ihmisen ja kodin väliset emotionaaliset sekä sosiaaliset erityispiirteet

Koskisen (2004, 72) mukaan ikääntyneet ovat kuvanneet kodin merkitystä esimerkiksi kokemuksesta yksityisyydestä. Oman kodin tuoma vapaus ja elämän hallinnan tunne, tukee myös omaa identiteettiä. Oma koti on tuonut arvokkuuden tunnetta omaa elämää kohtaan, sekä kokemuksen siitä, että kotona asuminen tuo arvostusta muilta. Ikääntyneet ihmiset ovat kokeneet myös tasavertaisuuden tunnetta kotona asuessaan hoivan antajien kanssa. Kodin merkitykset voi tiivistäen liittää elämisen inhimillisyyteen sekä arvoihin, jotka pohjautuvat arvostuksen tunteiseen sekä tasa-arvoon. Andersson (2007, 125) havaitsi myös tutkimuksessaan, miten kotia rakennettiin vuosien varrella siellä asuvien ihmisten identiteettiä mukaillen oman näköiseksi. Ikääntyneen kotona asuvan ja itsestään huolehtivan ihmisen koettiin saavan

arvostusta myös omassa sosiaalisessa ympäristössään. Ikääntyneen ihmisen kotiin on liitettävissä lisäksi Vilkon (1997, 172, 173) mukaan juurtuminen ja muistot.

Ikääntyessä voi toimintakykyyn tulla kuitenkin äkillisiä muutoksia. Tästä näkökulmasta koti edustaa olemassaolollaan tunnetta jostain pysyvistä, olemalla tuttu ja osa omaa elämää sekä elämänkulkua (Pikkarainen 2019, 191). Kivilehto ja Ritala (2014, 245, 247) ovat tutkimuksessaan havainneet oman kodin merkityksen ilmenemisen osittain tuttuutena sekä jatkuvuutena, joka ilmeni arjen rutiinien toistumisella ja tunteella oman elämän hallinnasta.

Myös Janine Wilesin, Annette Leibingin, Nancy Gubermanin ja Jeanne Reeven (2011, 361) tutkimuksessa koti merkitsi toisaalta ikääntyneille ihmisille tuttua ja totuttua paikkaa, mutta yhtälailla koti merkitsi myös jatkuvuutta sekä pysyvyyttä, kotona haluttiin elää niin pitkään kuin oli mahdollista. Samalla koti edusti turvapaikkaa ja "tukikohtaa", josta oli hyvä käydä kodin ulkopuolista maailmaa kohtaamassa, mutta johon oli aina yhtä vaivatonta palata.

Ikääntyneen toimintakyky kuitenkin heikkenee väistämättä ikääntymisen ja sairauksien seurauksesta. Vilko (2010c, 216, 219-223) on havainnoinut Suomen Akatemian Kodin paikantaminen -projektin Kotini-kirjoituskeruuseen (2004) lähetettyjä ikääntyneiden ihmisten tarinoita, joissa he ovat kuvanneet omaa kotiaan. Eräs tarinan kirjoittaja kuvasi toimintakyvyn heikentymistä sanoin: "*ruumiin pettäminen*" (emt. 222). Hänelle kodista luopuminen merkitsi tunnetta oman elämänsisältönsä ja identiteettinsä menetyksestä. Surutyötä tehdessään hän kuitenkin jo suuntasi ajatuksia tulevaan. Samalla kodin tavalla tai toisella menettäneet ihmiset tunnistivat välttämättömyydeksi kuitenkin kääntää ajatukset seuraavaan kotiin, olipa se sitten missä tahansa. Elämänvaiheita ja niihin liittyviä siirtymiä on eliniän pidentyessä myös ikääntyneillä useampia. Erilaisiin elämänvaiheisiin saattaa liittyä myös erilaisia koteja.

Vasara (2020, 76-78) esitti tutkimuksessaan, miten ikääntyneiden ihmisten kertomuksista ja suhteesta kotiin, kuvastui turvallisuus ja yksityisyys. Koti on oma, johon tulevilla ihmisillä on oltava asukkaan lupa sekä päätösvalta siitä, kuka kotiin saa tulla. Ikääntyneiden ihmisten tarinoissa valtaosalla koti lunasti lupauksensa

olemalla merkitykseltään positiivisesti latautunut ja merkitsevän samalla hyvinvointia ja hyvää elämää ikääntyessään. Koti täytti odotukset ja siellä asuvat ihmiset olivat tyytyväisiä elämäänsä. Vasara (emt.) kuvasi pitkään samassa paikassa asuneiden ihmisten ja kodin suhdetta vakiintuneeksi ja varmaksi, jolla hän tarkoitti kotiin liittyviä totuttuja tapoja ja päivittäistä elämää, jossa samat asiat toistuivat rutiinin omaisesti.

Vasaran (2020, 76) tutkimuksessa oli myös muutamia kertomuksia, joissa kuvastui kodissa asuvien ihmisten tyytymättömyys, johon liittyi tunne hankalasta arjesta, avuttomuudesta sekä turvattomuudesta. Lähtökohtaisesti kodista ei tutkimuksen tulosten perusteella haluttu muuttaa pois, mutta turvallisuus ja hoiva olivat tärkeämpiä kuin tuttu koti. Kivilehto ja Ritala (2014, 260) havaitsivat tutkimuksessaan, miten turvattomuutta koettiin erityisesti sairastumisen tai puolison menetyksen seurauksena. Ylä-Outinen (2012, 157) toteaaakin, että kodin yksityisyys voi olla myös negatiivista, sillä erityisesti yksin kotona asuva toimintakyvyltään heikentynyt ihminen voi kokea turvattomuutta tai hän voi tulla laiminlyödyksi, saatavilla olevista palveluista huolimatta.

Tutkimuksensa pohjalta Ylä-Outinen (2012, 125, 156) esitti, että toisten ihmisten läsnäolo luo usein tunnetta kotona-asumisen turvallisuudesta. Hän havaitsi tutkimuksessaan, miten ikääntyneet ihmiset pitivät merkityksellisimpinä ihmissuhteina kaikkein läheisimpien ihmisten kanssa olevaa yhteyttä. Toimintakyvyltään heikentyneet pariskunnat olivat eniten huolissaan siitä, miten toinen osapuoli pärjäisi kotona, mikäli toiselle sattuisi jotain vakavampaa. Suurta yksinäisyyttä koettiin, kun tärkeimmät ihmissuhteet menetettiin. Läheisen menetys saattoi johtaa myös sosiaalisen elämän kaventumiseen, sillä kodista ei tullut lähdettyä enää yksin ulkomaailmaan. Yksin jäänyt ihminen ikääntynyt takertui herkemmin myös menneisyyteen, kykenemättömänä katsomaan tulevaisuuteen. Sen seurauksena myös toimintakyky ja terveydentila heikkenivät.

Vilkon (1997, 178-179) tulkinnat ikääntyneiden ihmisten sosiaalisten suhteiden merkityksestä elämänkertojen pohjalta tukevat sosiaalisuuden korostumista ikääntyessä. Elämäntarinoiden pohjalta Vilkkon (emt.) on havainnut, miten

merkittävässä osassa olivat omien läheisten, lähinnä lasten vierailut etenkin juhlapyhinä. Joulun vieton merkitys ja siihen liittyvät perinteet kuvastuivat varsin voimakkaasti elämänkerta tarinoista, jotka liittyivät usein emotionaalisuuteen sekä sosiaalisuuteen.

Andersson (2007, 51, 76) havaitsi vanhoja pariskuntia koskevassa tutkimuksessaan, miten jatkuvuus korostui kotona asuvien pariskuntien kanssa käydyissä keskusteluissa. Jatkuvuus merkitsi pariskunnille elämäntavan ja kodin pysyvyyttä, se tarkoitti myös pariskuntien yhdessä kotona pärjäämistä, sillä toinen jatkoi siitä, mihin toinen ei enää pystynyt. Tutkimuksessa korostui myös kotona asumisen riippumattomuus, joka tarkoitti vapautta. Toisaalta havaittavissa oli myös riippuvuutta, joka saattoi merkitä avun saamista puolisoilta tai läheisiltä, mutta samalla se merkitsi riippumattomuutta esimerkiksi julkisista palveluista. Pariskunnat saivat turvan tunteen toisistaan ja lisäksi he toimivat yhdessä, asettaen kotona asumisen tärkeimmäksi elämässään. (Andersson 2007, 76, 145.)

Liina Sointu (2009, 191, 192) totesi artikkelissaan, jossa hän tarkasteli haastattelujen perusteella omaishoitajan näkemyksiä kodista hoivan tilana, että ikääntyneet puoliset viettävät suurimman osan ajastaan kahdestaan kotona. Päivittäinen yhdesäolo on luontevaa ja käy erityisen tärkeäksi hoivan tarpeen syntyessä. Läsnäolo on tuolloin myös tietynlainen "*mielentila*", jota Sointu (emt. 190–192) kuvasi hoivaajan jatkuvaksi tarpeeksi keskittyä hoivattavan tarpeisiin sekä kotiin. Hoiva voi olla molempien tai toisen osapuolen hyvinvointia lisäävää, mutta arjen haasteilta harvoin vältytään. Hoiva on usein hyvin sitovaa ja vaatii jatkuvaa läsnäoloa, sekä perään katsomista. Se myös lisää toisen osapuolen työn määrää kotona, joka saattaa vähentää kotona viihtymistä. Lisäksi omaishoitaja voi kokea myös turvattomuutta, jota esimerkiksi arvaamattomasti tai haastavasti käyttäytyvä muistisairas voi aiheuttaa. Sointu (emt. 198) totesikin, että ikääntyneiden pariskuntien kotona asuminen ja hoiva aiheuttaa ristiriitoja.

Oman erityisen piirteensä kotiin tuo toimintakyvyn heikentyessä usein julkisen hoivan läsnäolo. Christine Milliganin (2009, 68, 71) mukaan ikääntyneen ihmisen koti on dynaaminen ja muuttuva, jossa voi olla läsnä erilaisina variaatioina esimerkiksi

läheisiltä ihmisiltä saatua hoivaa tai julkiselta puolelta saatua hoivaa. Koti mielletään yksityiseksi, miellyttäväksi ja esteettiseksi tilaksi, joka muuttuu väistämättä julkisen hoivan tarpeen tullessa. Koti liittyy muistojen ohella ihmisen identiteetin rakentamiseen ja siihen, että kuuluu jonnekin. Kotihoito ja työntekijät, jotka päivittäin käyvät iäkkään ihmisen luona, muuttavat kuitenkin kotia sosiaalisena tilana sekä merkityksinä, jotka muovautuvat osin uudelleen. Tedre (1998, 221, 224) kiteyttää, että julkisessa hoivassa kyse on pitkälti hoivan tarvitsijan ja kotihoidon työntekijän välisestä suhteesta. Koti yksityisenä tilana on erityislaatuinen julkisen hoivan näkökulmasta, sillä ikääntyneen ihmisen oma persoona, elämäntapa, sekä arjen järjestys ovat vahvasti sidoksissa kotiin.

6 KODIN JA IKÄÄNTYNEEN IHMISEN VÄLINEN MONIMERKITYKSELLINEN SUHDE

Tässä luvussa vastaan kirjallisuuslähteisiin pohjautuvan aineiston perusteella tutkimuskysymykseeni siitä, minkälaisia erityisiä piirteitä on ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen ja kodin välisessä suhteessa. Pohdin myös tutkielman tuomaa lisäarvoa ikääntyneen ihmisen ja kodin välisen suhteen moniulotteisuuden tarkastelussa, sekä sen käytettävyyttä jatkotutkimuksessa.

Vilkon (2010b, 37 ; ks. myös Saarikangas 2006, 222-223) mukaan kodin ja ihmisen suhteen perusta kulminoituu siihen, että ihminen jokapäiväisessä elämässään antaa asunnolle kodin merkityksen. Rajanti (1999, 29-31) tiivistää ajatuksen kodista juuri ihmisenä olemiseen, joka kulminoituu asumisessa. Kodin olemuksen monimerkityksellisiin osa-alueisiin kuuluvat emotionaalisuus, sosiaalisuus sekä koti tilana (ks. esim. Junto 2001; Granfelt 1998; Keiski 1998).

Kotiin liittyvät myös muistot eletystä elämästä. Ne voivat olla materiaa tai mielen muistoja ja ovat merkittävä osa kodissa asuvan ikääntyneen ihmisen elämänhistoriaa. Koti esineineen ja huonekaluineen edustavat samalla tuttuudellaan ja käytänteillään jotain pysyvää. (Vilkkonen 1997, 168, 172-173). Siihen liittyy lisäksi kiintymystä, jatkuvuutta, vapautta ja itsenäisyyden tunnetta, jotka merkitsevät ikääntyneelle ihmiselle hyvin paljon (esim. Andersson, 2007, 51; Milligan 2009, 68; Wiles ym., 2011, 361). Andersson (2012, 2) toteaa artikkelissaan, että kodissa asuva

ikäntynyt ihminen ja koti ovat vuosien mittaan olleet vuorovaikutuksessa, jonka seurauksena tutut ja totut tavat elää kodissa ovat muodostuneet. Milliganin (2009, 69,72) mukaan, koti on ihmisen identiteetin ilmentymä, johon liittyy myös tunne kuulumisesta jonnekin. Oma koti tuo lisäksi arvokkuuden tunnetta omaa elämää kohtaan ja antaen samalla tunteen siitä, että kotona asuminen tuo arvostusta muilta (Koskinen 2004, 72).

Ikääntymiseen liittyy kuitenkin väistämättä toimintakyvyn heikentymistä ja kuten Heikkinen ym. (2013, 292) totesivat, 80-vuotiaista ihmisistä yli 70 %:lla toimintakyvyn heikentyminen vaikuttaa arkeen. Vilkon (2001, 55-56) mukaan se muuttaa ihmisen ja kodin välistä suhdetta. Kodissa koettu tuttuus ei ole siinä vaiheessa enää riittävä voimavara. Ylä-Outinen (2012, 153, 157) toteaa, että läheisten avun puuttuessa yksin asuvan toimintakyvyltään heikentyneen ikääntyneen ihmisen elämä kotona voi olla turvatonta, vaikka julkinen hoiva olisikin ihmisen tukena. Hän viittaa tällä esimerkiksi yksin asuviin muistisairaisiin, joiden tarvitsema tuki voi jäädä ympäristöltä ja toisinaan läheisiltäkin tunnistamatta.

Oman erityisen piirteen kodin ja ikääntyneen ihmisen väliseen suhteeseen tuo myös kotiin saatu julkinen hoiva, jonka vaikutusta Milligan (2009, 71) esittää, miten kodista voi tulla sairaanhoidollinen "kliininen" tila, joka ei vastaa ajatusta viihtyisästä ja esteettisestä kodista. Saatua julkinen hoiva vaikuttaa myös osaltaan kodin ja siellä asuvan ihmisen sosiaaliseen suhteeseen. Tedre (1998, 221, 224) kiteyttää, että julkisessa hoivassa on kyse hoivaajan ja kotona asuvan ihmisen keskinäisestä suhteesta.

Granfelt (2001, 35) esittää, että koti fyysisenä tilana on arkinen paikka, joka kattaa ihmiselämälle välttämättömiä asioita. Keittiö puolestaan on kodissa keskeisessä osassa, sillä se tarjoaa ravintoa. Myös Keiski (1998, 108) havaitsi tutkimuksessaan, miten keittiöstä muodostui monelle ikääntyneelle ihmiselle toimintakyvyn heikentyessä selviytymiskeskus, josta käsin arkea elettiin, sillä keittiö tarjosi elämiselle olennaisen, ravinnon. Hän totesi, että kodille annetaan paljon anteeksi eli ihmiset mukautuvat kodin tilan vaatimuksiin.

Ikääntyneen ihmisen toimintakyvyn heikentymisen vaikutukset arkeen voivat kuitenkin tuoda epävarmuutta elämään ja myös johtaa tilanteeseen, jossa ihminen hiljalleen tai äkillisesti joutuu luopumaan kodistaan. Luopumiseen liittyviä mielteitä kuvasi Vilkkonen (2010c, 219-229) ihmisten kotiin liittyvien tarinoiden pohjalta. Hän pohti kertomusten perusteella, että vaikka kodilla on ikääntyneelle ihmiselle suuri merkitys, niin silti koti ei ole korvaamaton. Kodilla on nimittäin tärkeä rooli päivittäisen elämän ja arjen sujumisen näkökulmasta tarkasteltuna. Vasaran (2020, 78) tutkimuksesta selvisi, kuinka toimintakyvyn heikentyminen, jota usein sairaudet edistävät, vaikuttavat arkeen ja kotona selviytymiseen. Kodin tuntu jäi puutteelliseksi, mikäli koti esimerkiksi tilana ei ollut tukemassa kotona asumisen ideaa itsenäisyydestä ja oman elämän hallinnan tunteesta. Jatkuva toiminnan sopeuttaminen ja arjen sujumattomuus muutti tunnetta positiivisista kodin merkityksistä negatiivisiksi.

Tarkastellessani kodin ja ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen välistä suhdetta, olen havainnut sen sisältävän *positiivisia*, sekä *negatiivisia* merkityksiä, joita esitin lähdeaineiston pohjalta. Monimerkityksellisyyden lisäksi suhde on myös *ristiriitainen* (vrt. Tedre 2006, 167). Kodin yksityisyys vie kuitenkin huomion kotiin liittyvistä epäkohdista (Tedre 2006, 167). Lähdekirjallisuuden perusteella (esim. Vasara 2020, 78) pohdin, että kotona asuminen vahvistaa kylläkin autonomisuuden tunnetta omasta elämästä. Tämä kuitenkin edellyttää selviytymistä omassa kodissa, mikäli omaa riittävästi toimintakykyä sekä tunnetta siitä, että on kykenevä selviytymään arjesta. Ikääntynyt ihminen voi tuntea kotona myös turvattomuutta ja suoranaista pelkoa, mikäli hän ei koe enää kykenevänsä suoriutumaan päivittäisistä toimista. Lisäksi toimintakyvyn heikentyminen merkitsee usein kotona-asuvalle riippuvuutta hoivasta, joka useimmille tarkoittaa julkisia palveluita, kuten kotihoitoa. Siitä seuraa ristiriitaaan myös ikääntyneen ihmisen ja kodin väliseen sosiaaliseen suhteeseen, sillä julkisen hoivan seurauksena kotona käy tuntemattomia ihmisiä, joita kodissa asuva ikääntynyt ihminen ei voi itse valita, mutta joista hän on kuitenkin riippuvainen.

Yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuna, oman elämän autonomia ja yksityisyys kulminoituvat kotiin, jonka kehityskaarta on muokannut historia ja kulloinenkin aika, siihen liittynyt kulttuuri sekä elämäntapa. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna voidaan ajatella, että omassa kodissa asuminen on eräänlainen normi (vrt. Vilkkö 2001, 57; 2010c, 213). Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (2020) mukaan yli 85-vuotiaistakin ihmisistä asui kotona noin 80 %. Kotona asuminen on myös "*kansallinen tavoite*" (THL 2021a). Kodin ja ikääntyneen ihmisen välinen suhde on siis yhteiskunnallisestikin varsin ristiriitainen. Tavallaan ihminen voi päättää elämästään ja siitä missä asuu, mutta toisaalta sitä vapautta ei kuitenkaan ole. Tedre (2006, 163) esitti kodin merkitystä ikääntyneelle hieman erilaisesta vapauden ja autonomian näkökulmasta ilmaisten, että: "*Kotiin voi palata vain, jos sieltä pääsee halutessaan pois.*" Tällä Tedre (emt.) viittaa siihen, että koti voi olla myös itsenäisyyden ja autonomian toteutumista estävä paikka, josta ei ole välttämättä pääsyä pois, vaikka sitä haluaisikin. Ikääntyneillä fyysisen, mutta myös psyykkisen toimintakyvyn heikentyminen rajoittaa mahdollisuuksia poistua kotoa. Tästä näkökulmasta koti voi myös syrjäyttää siellä asuvan ikääntyneen ihmisen.

Lähdekirjallisuuden perusteella kodin ja ikääntyneen toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen välinen suhde on toisaalta vahva, mutta samalla myös hyvin hauras, joka voi nopeasti muuttua. Vilkkö kuvasi (2010c, 219) sitä, miten vanhuus sisältää monta ikävaihetta ja se voi sisältää myös monta kotia. Lisäksi Koskinen (2004, 72) huomauttaa, että vaikka ikääntyneelle ihmiselle oman kodin merkitys on huomattava, on kuitenkin ikääntyneitä, jotka ovat tottuneet muuttamaan useastikin. Vasara (2020, 82–83, 88) kiteyttää, että koti voi olla pitkäaikainen asuinpaikka tai siirtymän jälkeinen uusi paikka. Tärkeintä on kuitenkin tukea ikääntyneen ihmisen kodissa asumiseen liittyviä ratkaisuja huomioimalla ihmisen arvot, elämäntapa sekä arjessa toimimisen mahdollisuudet. Parhaimmillaan ikääntyneen ihmisen asumisessa täyttyvät kodille tunnusomaiset positiiviset merkitykset eli kodissa asuminen tuo ikääntyneelle ihmiselle esimerkiksi jatkuvuuden sekä itsenäisyyden tunnetta ja samalla koti toimii turvapaikkana.

Lähihoitajan työssä olen kohdannut usein yksin kotona asuvia ikääntyneitä ihmisiä, joiden toimintakyky on saattanut olla useammalta osa-alueelta hyvinkin heikentynyttä. Tunnistan kohtaamieni ikääntyneiden ihmisten ja kodin välisessä suhteessa erityisiä piirteitä, joita havaitsin myös lähdekirjallisuuden pohjalta. Piirteissä on paljon positiivisia merkityksiä, mutta toisaalta ne voivat olla sävyiltään myös negatiivisia ja ristiriitaisia. Lisäksi ikääntyneen ihmisen ja kodin suhteen erityisyyttä kuvastaa muistisairas ikääntynyt ihminen, joka ei välttämättä itse edes tunnista heikentynyttä toimintakykyään (esim. Kivilehto ja Ritala 2014, 260; Ylä-Outinen 2012, 157).

Tämä tutkielma kirkastaa ja jäsentää lähdekirjallisuuden pohjalta tarkasteltuna kodin ja ikääntyneen, toimintakyvyltään heikentyneen ihmisen välisen suhteen erityisyyttä. Tutkielman tarkastelunäkökulma sisälsi useampien tieteenalojen tarkastelua, joiden hallitseminen oli haasteellista. Tutkielman aihealueen rajaaminen osoittautui kuitenkin onnistuneeksi ja mahdollisti tutkielman laajuuden huomioiden useamman tieteenalan tarkastelun välisen näkökulman. Aihetta olisi voinut tarkastella vielä kapeammasta näkökulmasta, joka olisi voinut tuoda lisää syvyyttä tutkielmaan. Koen kuitenkin tutkielman jäsentävän ja laajentavan käsitystä kodin ja ikääntyneen ihmisen välisen suhteen erityisyydestä ja monimerkityksellisyydestä.

Tutkielma antaa mahdollisuuden tarkastella jatkotutkimuksella ikääntyneen ihmisen kotona asumista tarkemmin. Tarkastelussa on huomioitava erityisesti kodin ja siellä asuvan ikääntyneen ihmisen suhteen positiivisten ja negatiivisten piirteiden seurauksena olevaa ristiriitaisuutta. Myös Moore (2000, 213) on huomionnut tarvetta suunnata tutkimusta kodin epäkohtiin, sillä koti ei aina vastaa asukkaan tarpeita ja täytä hyvinvoinnin odotuksia. Jatkotutkimusta ikääntyneiden ihmisten kotona-asumisesta tarvitaan erityisesti tarkoituksenmukaisten ja oikea-aikaisten palvelujen tarjoamiseksi, joka edellyttää myös ikääntyneiden ihmisten ja kodin välisen suhteen kokonaisvaltaista ymmärtämistä. Ikääntyneen ihmisen kotona asumiseen liittyvät myös vanhuspoliittiset tavoitteet, jotka lopulta konkretisoituvat ja kulmineituvat yksilöllisesti kunkin ikääntyneen ihmisen elämässä, kotona pärjäämiseen tai kotona pärjäämättömyyteen.

LÄHTEET

- Andersson, Sirpa. (2012): Ageing in place – Ikäihmistien asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet. *Gerontologia* 26(1), 2-13. Saatavilla <<https://elektra-helsinki-fi.ezproxy.jyu.fi/se/g/0784-0039/26/1/ageingin.pdf>>, luettu 22.11.2021.
- Andersson, Sirpa. (2007): Kahdestaan kotona, Tutkimus vanhoista pariskunnista. Tutkimuksia 169. Sosiaali- ja terveystalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.
- Dowey, Kimberly. (1985): Home and Homelessness. Teoksessa Altman, Irwin ja Carol M. Werner: Home Environments. Human Behavior and Environment. Advances in Theory and Research. Volume 8. A Division of Plenum Publishing Corporation, New York, 33–64.
- Granfelt, Riitta. (1998): Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen seuran toimituksia 702, Helsinki.
- Granfelt, Riitta. (2001): Onko kodittomalla koti? Teoksessa Vuokko Jarva ja Korvela Pirkko (toim.): Koti tietien risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta. Juhlaseminaari 15.1.2001. Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötietien laitos, Helsinki, 35–44.
- Heikkinen, Eino. (2013): Vanhenemisen ulottuvuudet ja vanhenemiseen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): *Gerontologia*. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 393–496.
- Heikkinen, Eino, Kauppinen, Markku & Laukkanen Pia. (2013): Iäkkäiden ihmisten selviytyminen päivittäisistä toiminnoista. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): *Gerontologia*. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 291–302.
- Hänninen, Tuomo. (2013): Kognitiiviset toiminnot. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): *Gerontologia*. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 210–215.

- Junto, Anneli. (1990): Asuntokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopoliitikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no 50. Asuntopoliittinen. Helsinki.
- Junto, Anneli. (2001): Onko asukkaalla koti?. Julkaisussa Vuokko Jarva ja Pirkko Korvela (toim.): Koti tieteiden risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta. Juhlaseminaari 15.1.2001. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9. Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitos, Helsinki, 21-34.
- Jyrkämä, Jyrki. (2013): Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 421-425.
- Jyrkämä, Jyrki. (2007): Toimijuus ja toimijatilanteet -aineeksi ikääntymisen ajon tutkimiseen. Teoksessa Antti Karisto, Teppo Kröger (toim.) ja Marjaana Seppänen: Vanhuus ja sosiaalityö. PS-kustannus, Jyväskylä, 195-218.
- Jyrkämä, Jyrki. (2014): Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Jyrkämä, Jyrki (toim.) ja Anne Sankari: Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 267-323.
- Kangasniemi, Mari, Utriainen, Kati, Ahonen, Sanna-Mari, Pietilä, Anna-Maija, Jääskeläinen, Petri ym. (2013): Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: Eteneminen tutkimusajattelusta jäsennettyyn tietoon/ Narrative literature review: From a research question to structured knowledge. Hoitotiede 25:4, 291-301. Saatavilla<kuvailev.pdf (jyu.fi)>, luettu 23.12.2021.
- Keiski, Sirkka-Liisa (1998): Ikääntymisen ihmema. Vertailututkimus vanhusten kokemuksista standardikotikeittiössä, koekeittiössä ja käyttäjälähtöisesti suunnitellussa kotikeittiössä. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 22, Helsinki.
- Kivilehto, Sari ja Wilhelmiina Ritala. (2014): Ikäihmisten arjen rakentuminen "Ongelmallinen rytmihän on jos valvoo yöt ja nukkuu päivät" -Ikäihmisten arjen rytmit heidän itsensä ja asiantuntijoiden kuvaamana. '

- Teoksessa Korvela, Pirjo ja Terttu, Tuomi-Grönh (toim.): Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohdissa. Kuluttajatutkimuskeskus. 236–267. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/229930/Arjen_rakentuminen_kokonaan.pdf?sequence=1&isAllowed=y. PDF>, luettu 24.10.2021.
- Koskinen, Simo. (2004): Ikääntyneiden voimavarat. Julkaisussa Kautto, Mikko (toim.), Antti Karisto, Simo, Koskinen, Jaakko Kiander, Marja Riihelä, Risto Sullström, Tarmo Valkonen, Tuija Martelin, Päivi Sainio, Seppo Koskinen, Marja Vaarama ja Juhali Lehto: Ikääntyminen voimavarana - Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki, 24–90. Saatavilla <https://vnk.fi/documents/10616/622938/J3304_Ik%C3%A4%C3%A4ntyminen%20voimavarana.pdf/7660c14f-763b-485e-9a56-eff59c1bfd7c> luettu, 22.11.2021
- Majamaa, Kari. (2013): Solun vanheneminen. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 125–128.
- Milligan, Christine. (2009): There´s No Place Like Home: Place and Care in an Ageing Society. Lancaster University, UK, Routledge. Saatavilla <file:///C:/Users/minsu/Downloads/9781315551128_webpdf.pdf. PDF>, luettu 20.10.2021.
- Moore, Jeanne. (2000): Placing Home In Context. Journal of Environmental Psychology 20, 207-217. Saatavilla <<https://www-sciencedirect-com.ezproxy.jyu.fi/journal/journal-of-environmental-psychology/vol/20/issue/3>>, luettu 18.11.2021.
- Pikkarainen, Aila. (2019): Vieraana vai kotona palvelutalossa? Muutosta ja muuttoa tukemassa. Teoksessa Kulmala, Jenni (toim.): Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen. PS-kustannus, Jyväskylä, 186–205.

- Portin, Peter. (2013): Vanheneminen biologisena ilmiönä. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 113–124.
- Rajanti, Taina. (1999): Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Rantamaa, Paula. (2014): Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrkämä Jyrki (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere, 49–96.
- Rantanen, Taina. (2014): Perimä ja ympäritötekijät eliniän ja toimintakyvyn selittäjänä. Teoksessa Heikkinen, Eino, Jyrki Jyrkämä ja Taina Rantanen (toim.): Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 407–413.
- Salminen, Ari. (2011): Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Opetusjulkaisuja 62. Julkisjohtaminen 4. Vaasan yliopisto, Vaasa. Saatavilla <https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf>, luettu 23.12.2021.
- Sointu, Liina. (2009): Koti hoivan tilana. Teoksessa Anttonen, Anneli (toim.), Heli Valokivi ja Minna Zechner: Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Osuuskunta Vastapaino, Tampere, 176–199.
- Tedre, Silva. (2006): Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana. Teoksessa Helne, Tuula ja Markku Laatu: Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 161–172.
- Tedre, Silva. (1998): Töissä "kodeissa" – vanhusten kotipalvelun sanattomia sopimuksia. Hallinnon tutkimus 3, 220–229. Saatavilla <<file:///C:/Users/minsu/Downloads/50463-Artikkelin%20teksti-43134-1-10-20150428.pdf>>, luettu 1.11.2021.
- THL. (2021a) Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Kotihoito 2020. Saatavilla<<https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/ikaantyneet/kotihoito>>,luettu 21.10.2021.

- THL. (2021b). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Mitä toimintakyky on? Saatavilla <<https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>>, luettu 22.10.2021.
- Tuedio, James. (2009): Ambiguities in the Locus of Home. Exilic Life and the Space of Belonging. Teoksessa Johansson, Hanna ja Kirsi Saarikangas: Homes in Transformation, Dwelling, Moving, Belonging. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 284–310.
- Valokivi, Heli ja Minna Zechner. (2009): Ristiriitainen omaishoiva - Läheisen auttamisesta kunnan palveluksi. Teoksessa Anttonen, Anneli (toim.), Heli Valokivi ja Minna Zechner: Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Osuuskunta Vastapaino, Tampere, 126–153.
- Van Aerschot, Lina. (2014): Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus. Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön. Tampere: Tampereen yliopisto. Väitöskirja. Saatavilla <<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/96130/978-951-44-9568-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>, luettu 19.1.2022.
- Vasara, Paula. (2020): Väistämättömyyksiä ja valintoja – kertomuksia ikäihmisten asumispolulta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/68763/978-951-39-8132-7_vaitos08052020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 23.11.2021.
- Vilkko, Anni. (2010 a): Eletyn tilan kertominen. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna (toim.), Asko Suikkanen ja Anni Vilkko: Kotia paikantamassa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 35–58.
- Vilkko, Anni. (2006): Elämänkulku ja elämänkerronta. Teoksessa Heikkinen, Eino (toim.) ja Jouni Tuomi: Suomalainen elämänkulku. Tammi, Helsinki, 74–85.
- Vilkko, Anni. (1998): Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämänkerroista. Teoksessa Vilkko, Anni (toim.), Matti Hyvärinen ja Eeva Peltonen: Liikkuvat erot, sukupuoli elämäntutkimuksessa. Vastapaino, Tampere, 27–72.

- Vilkko, Anni. (2010 b): Kohteena koti. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna (toim.), Asko Suikkanen ja Anni Vilkko: Kotia paikantamassa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 11–24.
- Vilkko, Anni. (2001): Koti mielessä. Julkaisussa Vuokko Jarva ja Pirkko Korvela (toim.): Koti tieteiden risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta. Juhlaseminaari 15.1.2001. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9. Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitos, Helsinki, 53–63.
- Vilkko, Anni. (2010 c): Koti vanhetessa. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna (toim.), Asko Suikkanen ja Anni Vilkko: Kotia paikantamassa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 213–238.
- Wiles, Janine, L., Leibing, Annette, Guberman, Nancy, Reeve, Jeanne & Allen, Ruth, E.S. (2011): The Meaning of "Aging in Place" to Older People. *The Gerontologist* 52(3), 357–366.
- Ylä-Outinen, Tuulikki. (2012): Ikäihmisten arki – Kotona asuvien ja palvelutaloon muuttaneiden ikäihmisten kertomuksia jokapäiväisestä elämästä. Kuopio: Itä-Suomenyliopisto. Väitöskirja. Saatavilla <
https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/11649/urn_isbn_978-952-61-0974-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 20.5.2021.

LIITTEET

LIITE 1: Tutkielman aineisto

Väitöskirjat ja tutkimusartikkelit	
Andersson Sirpa (2007) Väitöstutkimus Stakes (169) <i>Kahdestaan kotona</i> <i>Tutkimus vanhoista pariskunnista</i>	Tutkimus maaseudulla asuvista iäkkäistä aviopareista sekä heidän elämäntavastaan ja ajatuksistaan ikääntymisestä. Tutkimuksen tavoitteena oli syventää ymmärrystä arjen jäsentymisestä ja sen miellekkyydestä, sekä pitkän avioliiton merkityksestä ikääntyessä. Tutkimuksen tuloksissa korostui jatkuvuuden -käsite, jota tutkija kuvasi elämän merkityksellisyyden tunteena, juonena, josta ikääntyessä pidettiin kiinni. Parisuhteen merkitys oli suuri, ja sitä tutkija kuvasi "yhteensä tekemisellä", jossa avioparien tavoitteet ja päämäärät olivat yhteisiä.
Andersson Sirpa (2012) Tutkimusartikkeli Gerontologia 26(1) <i>Ageing in place – Ikäihmisten asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet</i>	Kuvaus ikääntyneiden ihmisten kokemuksista omasta elinympäristöstään ja asumisestaan, johon yhdistyi myös sosiaalinen näkökulma. Tutkimusartikkelin aineistona oli Suomalainen hyvinvointi ja palvelut -kysely, sekä SosiaaliporrasRai -hankkeeseen osallistuneiden ihmisten vastaukset. Tarkastelussa olivat asumiseen ja asuinympäristöön, sekä sosiaalisiin suhteisiin liittyvät ongelmat, joiden pohjalta oli tarkoituksena saada kokonaiskuvaa yli 80-vuotiaiden kotona asumisen edellytyksistä. Tutkimuksen tuloksista ilmeni, että kotona asuminen mahdollisimman pitkään on ikääntyneiden ihmisten toiveena, mutta ei millä tahansa ehdoilla. Asuinympäristön esteettömyyteen tulisi kiinnittää huomiota aiempaa enemmän.
Keiski Sirkka-Liisa (1998) Väitöskirja <i>Ikääntymisen ihmemaa</i> <i>Vertailututkimus vanhusten kokemuksista standardikotikeittiössä, koekeittiössä ja käyttäjälähtöisesti suunnitellussa koekeittiössä.</i>	Vertailututkimus ikääntyneiden ihmisen toimimisesta erilaisissa keittiöissä. Keskeisessä tarkastelussa oli ikääntyneen ihmisen ja asuinympäristön vuorovaikutuksellinen suhde, jonka lähtökohtana oli holistinen ihmiskäsitys. Tutkimustilanteessa ihminen ratkaisi käytännön problematiikkaa erilaisten roolien keinoin, jotka painottuivat koekeittiöissä eri tavoin. Mielenkiintoinen huomio oli selviytymiskeskusta rakentava ikääntynyt, joka oli keittiöstä ja sen lähellä

	<p>olevista tiloista muodostanut "selviytymiskeskukseen", joka sisälsi kaikki päivittäiseen elämään tarvittavan. Tutkimuksen tavoitteena oli lisätä tietoisuutta asuinympäristöjä suunniteltaessa siitä, miten vahvistaa ikääntyneiden ihmisten omatoimisuutta arjessa.</p>
<p>Kivilehto Sari ja Wilhelmiina Ritala (2014) Tutkimusartikkeli Kuluttujajatutkimuskeskus</p> <p><i>"Ongelmallinen rytmihän se on jos valvoo yöt ja nukkuu päivät"</i> <i>-Ikäihmisten arjen rytmit heidän itsensä ja asiantuntijoiden kuvaamana</i></p>	<p>Tutkimuksen lähtökohtana olivat ikääntyneiden ihmisten arki, arjen muutokset ja arjen rytmit, sekä niiden yhteys päivittäisistä toimista selviytymiseen. Aineisto koostui haastatteluista, joita kerättiin pääkaupunkiseudulla yksin asuvilta ikääntyneiltä, sekä asiantuntijoilta, jotka työskentelevät ikääntyneiden ihmisten parissa. Tutkimuksen tuloksista painottui päivärytmin merkitys arjessa, joka pitää kiinni elämässä ja antaa ikääntyneelle ihmiselle voimavaroja.</p>
<p>Tedre Silva (1998) Tutkimusartikkeli Hallinnon tutkimus 3</p> <p><i>Töissä "kodeissa"</i> <i>-vanhusten kotipalvelun sanattomia sopimuksia</i></p>	<p>Artikkelin empiirinen perusta pohjautui kirjoittajan omaan aiempaan tapaustutkimukseen. Kirjoittaja tarkasteli kodin merkityskenttää suhteessa julkiseen ammattiapuun ja esitti näkemyksiä siitä, miten koti henkilökohtaisena ja yksityisenä, sekä toisaalta fyysisenä tilana, asettaa reunaehdot kotipalvelutyölle. Artikkelissa tarkasteltiin myös julkisen hoivan sisällön väistämättömiä muutoksia tulevaisuudessa.</p>
<p>Van Aerschot Lina (2014) Väitöskirja</p> <p><i>Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus</i> <i>-Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön</i></p>	<p>Tutkimuksessa tarkasteltiin ikääntyneiden taloudellisten ja sosiaalisten resurssien merkitystä suhteessa saatuun hoivaan. Tutkimuskysymykset kohdentuivat ikääntyneiden ihmisten tarvitseman avun ja hoivan alkulähteille; Mistä apu ja hoiva oli peräisin? Minkälaisia tarpeita ikääntyneillä ihmisillä oli? Ja toisaalta, vastattiinko avun ja hoivan tarpeisiin riittävästi. Tutkimuksen pohjana olivat sekä kysely-, että haastatteluaineisto. Tutkimustuloksista ilmeni ikääntyneiden ihmisten eriarvoinen asema, joka perustui käytettävissä oleviin resursseihin, kuten läheisten antaman hoivan määrään, varallisuuteen, tietoihin ja esim. teknologisiin taitoihin, sekä yhteiskunnalliseen asemaan.</p>
<p>Vasara Paula (2020) Väitöskirja</p>	<p>Tutkimuksen aineisto koostui kahden eri projektin haastatteluista, joita lähestyttiin narratiivisen analyysin pohjalta. Tarkastelun keskiössä olivat ikääntyneiden ihmisten kertomukset omista "asumispoluistaan", sekä ihmisten antamat merkitykset asumispoluilla</p>

<p><i>Väistämättömyyksiä ja valintoja</i> Kertomuksia ikäihmisten asumispolulta</p>	<p>tapahtuneisiin muutoksiin ja siihen, miten ne painoutuivat suhteessa hyvään vanhenemiseen. Tärkeimpinä tutkimustuloksina olivat tyytyväisyys omaan pitkäaikaiseen kotiin, sekä oman kodin arvostaminen. Toisaalta kodista oltiin myös valmiita muuttamaan, mikäli koti ei täyttänyt enää siellä asuvan ihmisen odotuksia. Hyvään vanhenemiseen sisältyi myös valinnan vapaus ja mahdollisuus.</p>
<p>Wiles Janine L., Leibing Annette, Guberman Nancy, Reeve Jeanne, Allen Ruth E. S. (2011) Tutkimusartikkeli The Gerontologist 52(3)</p> <p><i>The meaning of "Aging in Place" to Older People</i></p>	<p>Tutkimuksessa tarkasteltiin käsitettä "aging in place" toiminnallisesta, symbolisesta ja emotionaalisesta näkökulmasta, sekä sen merkityksestä suhteessa kotiin, naapurustoon ja yhteisöön. Tutkimuksen aineisto pohjautui haastatteluihin, sekä piehryhmäkeskusteluihin, joihin osallistuneet ikääntyneet olivat 56–92-vuotiaita. Aineistosta ilmeni, että koti merkitsi monelle turvapaikkaa ja tukikohtaa. Tutkimuksen tuloksista merkittävimpänä nousi esiin ikääntyneiden ihmisten toive siitä, että he voisivat itse päättää, missä ja miten he haluaisivat ikääntyä.</p>
<p>Ylä-Outinen Tuulikki (2012) Väitöskirja</p> <p><i>Ikäihmisten arki</i> -Kotona asuvien ja palvelutaloon muuttaneiden ikäihmisten kertomuksia jokapäiväisestä elämästä</p>	<p>Tutkimuksessa tarkasteltiin ikääntyneiden kertomuksia, joissa he kuvasivat omaa arkeaa sekä kodin, että palveluasumisen näkökulmasta. Tutkimuksen pohjalta saatiin käytännönläheistä kuvausta ja tietoa ikääntyneiden ihmisten hyvinvointiin ja arjen tarpeisiin liittyen, joiden käyttöarvo on hyödynnettävissä ikääntyneiden ihmisten palveluita tuottaessa. Johtopäätöksissä esitettiin riittävän ja oikea-aikaisen avun saannin merkitys kotona asumisen turvaamiseksi. Toisaalta esitettiin myös huoli yksin asuvien muistisairaiden puolesta, joiden tuen ja avun tarvetta ei aina tunnusteta riittävän ajoissa.</p>
<p>Artikkelit ja muut lähteet</p>	
<p>Juntto Anneli (2001) Kotitalous- ja käsityötieteiden julkaisu -sarja Koti tieteiden risteyksessä 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta, Juhlaseminaari 15.1.2001</p> <p><i>Onko asukkaalla koti?</i></p>	<p>Juntto tarkasteli seminaarissa pitämässään esityksessä kodin ja asunnon eroja, sekä arvioi suomalaisen asuntopolitiikan yhteyksiä asumisen ongelmiin. Hän jäseni myös asumisen ja kodin monimerkityksellisiä tekijöitä hyödyntäen Allardt'n (1982) hyvinvointiteoriaa. Esityksessä kuvattiin myös suomalaisen asumisen historiaa, sekä kodin ideologiaa.</p>

<p>Koskinen Simo (2004) Raportti Valtioneuvoston julkaisuja</p> <p><i>Ikääntyminen voimavarana Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5</i></p>	<p>Raportissa esitettiin arvioita ja näkemyksiä ikääntyneiden voimavaroihin, aktiiviseen ikääntymiseen sekä yhteiskuntapolitiikkaan ikääntyvän yhteiskunnan näkökulmasta. Koskinen tarkasteli luvussa 2 voimavara - käsitettä, sekä voimavaralähtöistä ikääntymistä. Hän käsitteli myös sitä, mikä merkitys on asunnolla, paikalla ja kodilla ikääntyneen ihmisen voimavarana. Ihmiselämän inhimillisyys ja keskeiset arvot, kuten turvallisuus ja arvostus, sisältyivät kodin tärkeimpiin merkityksiin.</p>
<p>Milligan Christine (2009) Geography of Healt -sarjan kirja</p> <p><i>There´s No Place Like Home: Place and Care in an Ageing Society</i></p>	<p>Milligan tarkasteli kirjassaan kriittisesti mm. käsitettä "ageing in place", sekä formaalia ja informaalia hoivaa. Hän tarkasteli lisäksi kodin merkityksiä ja ulottuvuuksia, myös kotiin saadun hoivan näkökulmasta. Kirjan tarkoituksena on lisätä ymmärrystä formaalin ja informaalin hoivan ulottuvuuksista ja merkityksistä erilaisissa hoivan ympäristöissä.</p>
<p>Moore (2000) Artikkeli Journal of Environmental psychology</p> <p><i>Placing Home In Context</i></p>	<p>Moore tarkasteli artikkelissaan moniulotteisesti kodin käsitteen keskeisiä teemoja yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden pohjalta. Hän esitti, että tutkimukset tulisivat liittymään jatkossa enemmän kodin kokemuksellisuuden sekä käyttämisen näkökulmiin. Hänen mukaansa kotiin liittyvää tutkimusta tulisi tulevaisuudessa kohdistaa koskemaan mm. henkisiä ja kulttuurisia näkökulmia, sekä tuoda kriittisen tarkastelun alle myös kotiin liittyviä epäkohtia, kuten sitä, miten koti voi myös laiminlyödä tai tuottaa pettymystä siellä asuvalle ihmiselle.</p>
<p>Pikkarainen Aila (2019) Artikkeli kokoomateoksessa Hyvä vanhuus Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen</p> <p><i>Vieraana ja kotona palvelutalossa? Muutosta ja muuttoa tukemassa</i></p>	<p>Pikkarainen tarkasteli artikkelissaan palvelutalossa asumista ja kehittämishaasteita. Samalla hän kuvasi ikääntyneen ihmisen palvelutaloon muuttamista prosessina, jossa muuttoa valmistellaan ja ennakoidaan. Muuton jälkeen on asettumisvaihe, jonka jälkeen kotiudutaan ja jatketaan päivittäistä elämää. Hän kuvasi prosessia toimijuuden näkökulmasta, jossa ihmisen elämäntilanne vaikuttaa myös muutoksen vaiheisiin. Tarkastelun kohteena oli myös kodissa asumisen merkitys ikääntyneelle.</p>
<p>Sointu Liina (2009) Artikkeli kokoomateoksessa Hoiva, Tutkimus, politiikka ja arki</p>	<p>Sointu tarkasteli artikkelissaan kotia hoivan tilana. Aineistona olivat haastattelut, jotka olivat peräisin kahdesta eri hankkeesta. Aineiston pohjalta Sointu tarkasteli ristiriitaisuuksia, jotka liittyivät kotona asumiseen ja puolison antamaan hoivaan. Ristiriitoja aiheuttivat esim. ajatus kodista terapeuttisena tilana, joka</p>

<p><i>Koti hoivan tilana</i></p>	<p>voimauttaa siellä asuvaa ihmistä. Hoiva on kuitenkin puolisolle työtä omassa kotona, joka vaatii jatkuvaa läsnäoloa, ja voi olla työnä raskastakin.</p>
<p>Tedre Silva (2006) Artikkeli kokoomateoksessa Vääryyskirja</p> <p><i>Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana</i></p>	<p>Tedre tarkasteli artikkelissaan kotia hoivan paikkana pohtien samalla sitä, tuetaanko vanhuspolitiikan keinoin riittävästi kotona asumista. Tedre kritisoi ikääntyneiden ihmisten saamaa tuen määrää, jonka hän katsoo toimintakyvyn heikentyneillä ikääntyneillä olevan riittämätön. Hän totesi, että koti voi myös syrjäyttää, sillä toimintakyvyltään heikentynyt ihminen ei pääse poistumaan kotoa ulos.</p>
<p>Valokivi Heli ja Zechner Minna (2009) Artikkeli kokoomateoksessa Hoiva, Tutkimus, politiikka ja arki</p> <p><i>Ristiriitainen omaishoiva – Läheisen auttamisesta kunnan palveluksi</i></p>	<p>Artikkelissa tarkasteltiin omaishoivan perusteita, hoivan tarvitsijan ja antajan näkökulmasta, sekä omaishoivaa hoivapalveluna. Aineisto koostui kahden hankkeen pohjalta tehdyistä kahdestakymmenestä haastattelusta, joista puolet olivat omaishoivan antajia ja toinen puoli käsitti hoivan saajia. Omaishoivaan liittyi ristiriitaisuuksia, joita voi esiintyä esim. hoivan antajan ja saajan välisessä suhteessa. Ongelmallisuutta aiheuttivat myös julkisten palvelujen ja omaishoivan välinen ero toimintatapana, joka johti esim. omaishoitajan saamaan riittämättömään tukeen.</p>
<p>Vilkko Anni (2010) Artikkeli kokoomateoksessa Kotia paikantamassa</p> <p><i>Koti vanhetessa</i></p>	<p>Vilkko tarkasteli artikkelissa kodin merkitystä ikääntyessä. Hän hyödynsi Kotini -kirjoituskeruu projektin aineistoa, jossa ikääntyneet ihmiset kirjoittivat kotihistorioistaan. Artikkelissa tarkasteltiin erityisesti kotikokemuksia, jotka liittyivät elämänmuutoksiin ja menetyksiin kodin suhteen. Vilkko huomioi kertomusten perusteella, että kodin merkitys on suuri, mutta se ei ole muuttumaton. Kodin tulee tukea ikääntyneen ihmisen hyvinvointia ja vastata tarpeisiin. Elämänkulkuun liittyy muutoksia ja elämän aikana on useita koteja.</p>
<p>Vilkko Anni (1997) Artikkeli kokoomateoksessa Vanhuus kaupungissa</p> <p><i>Ikääntyminen, muistot ja koti</i></p>	<p>Vilkko käsitteli artikkelissa ikääntymisen ja muistojen suhdetta kotiin. Hän tarkasteli kotikuvausten pohjalta kodin merkityksiä ihmisen elinkaaren vaiheissa. Elämänkerroista hän havaitsi, että kotiin yhdistettiin usein suoja, hoiva, turva ja ihmissuhteet. Ikääntyessä kodin merkityksissä korostuivat vuorovaikutussuhteet, joihin liittyivät esim. juhlapyhät ja lasten vierailut. Yhteys läheisiin ja toisista huolehtiminen, sekä jatkuvuuden tunne, kuvastuivat vahvasti elämänkerroista.</p>